Kirke og Kultur

Indhold:

Redaktør: Eivind Berggrav

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juli og august. Abonnement kr. 10,oo pr. aar, utlandet kr. 15. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B. Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 10 DESEMBER 1925 32. AARG.

STEENSKE BOKTRYKKERI JOHANNES BJØRNSTAD. OSLO

REDAKSJONELLE NOTER

GJORDE REFORMASJONEN ARVELØS?

Det hendte sig nylig i Tyskland at en protestantisk anstalt skulde ha navn og at der kom frem et forslag om å opkalle den hellige Elisabeth, fordi hennes minne var knyttet til stedet. Til svar kom der et forferdet utrop: «Den hellige Elisabeth er jo *katolsk!*»

Spørsmålet har en stor rekkevidde: er all kristendom før reformasjonen «katolsk»? Tilhører dens samtlige minner Rom? Gjorde med andre ord reformasjonen protestantene arveløse i forhold til fortidens felles kristenverdier?

Med stor energi har disse spørsmål vært reist i det unge, djerve Tsjekoslovaki, hvor der for tiden er en mer levende frigjørelsesånd i forhold til Rom enn noget annet sted. Professor dr. I. L. *Hromádka* har i en nylig i Prag utkommet bok[1]) anlagt et meget interessant synspunkt i dette forhold. Han mener at man isolerer protestantismen fra dens egne røtter og river den løs fra dens rette kristelige arv ved å late som om dens kristenliv *begynte* med Luther; dette syn forærer uten videre Franziskus og Augustin og alle de andre til Romer-katolikerne, mener den tsjekiske teolog. Han gjør gjeldende to hovedteser:

1. Reformasjonen har en selvfølgelig sammenheng med og arverett til alle centrale kristelige elementer ikke bare i oldkirken, men også i middelalderens kirke.

2. Den nuværende romerske kirke representerer *ikke* den ubrutte linje i kirken, men er i like så høi grad som de protestantiske kirker en *nydannelse.* Og denne nypregning har nærmere bestemt sin årsak i en bevegelse som omformet den gamle katolisisme: mot-reformasjonen. Det var de jesuitiske elementer og den dermed sammenhengende politisk-dogmatiske innsnevring som gav den følgende romersk-katolske kirkeutvikling et nytt preg, helt forskjellig fra den gamle kirkes. Den nuværende romer-

[1]) Katolicism a Boj o Krestanstui; Praze 1925.

kirke er derfor like så meget en nydannelse fra 1500-tallet som de protestantiske kirker er det.

Hvis man altså tar ordet «katolsk» i den oprinnelige mening: almenkristelig, så har vi ifølge professor Hromádka to utgreninger av denne, nemlig den protestantisk-katolske og den romersk-katolske. Ingen av dem kan gjøre den annen gren arveløs i forhold til den gamle kirke, hvis ikke vedkommende selv stiller sig utenfor.

— Resonnementet er meget aktuelt. Det er klart at de protestantiske kirker er iferd med en nyorientering i forholdet til fellesarven, ikke minst i forhold til *middelalderen*. Men under dette er der mange som — i likhet med de citerte tyskere — farer op og gjør allarmrop fordi man blander inn «katolske» momenter i protestantisk kirkeliv. Andre mener at de er frigjort vidsynte når de sier: ja, er det så farlig om vi får litt katolisisme? Men begge parter er hildet i den samme forvirring: at oldkirkens og middelalderens kristendom og kirke er romersk-katolsk. Virkeligheten er derimot at begge nutids-kirkene har sitt ophav og sine forutsetninger der, og opgaven er at vi hver for oss finner tilbake til våre egne *røtter* i denne felles fortid.

For Norges vedkommende er der relativt *litet* av romer-røtter og meget av felles-kirkelige røtter i vår middelalder. Den hadde i Norge sogar et protesterende element, en posisjon «Roma midt imot». Når vi i våre dage av så ypperlige forskere og endog av romanskildrere føres inn i norrønt kristenliv, så begår vi en fryktelig plebeiersynd hvis vi mener at alt dette egentlig nu disponeres av våre dages katolske kirke. Det tilhører tvertimot i en særegen og herlig grad *vår egen* fortid. I sund og fri vurdering skal vi gripe den gode del som denne arv byr oss nettop idag.

HAR KIRKEN ENERET TIL KIRKENE?

Det forløpne år har i Danmark og Sverige bragt et par fenomener som — ganske uavhengig av hverandre — har gjort aktuelt spørsmålet om kirkenes eneret til bruken av sine kirker. — Vi er kanskje ikke så langt fjernet fra samme problem her i Norge heller.

Nærmere bestemt er det stats-kirkens problem som her er reist. Det er nemlig slik at der innenfor de nordiske statskirker finnes en hel del som ikke er «utmeldt», men likevel har dannet intimere sammenslutninger med egen organisasjon og sin egen gudstjene-

ste. I Danmark gjelder dette de grundtvigske valg-menigheter, men det angår også de grundtvigske *fri*-menigheter fordi disse jo bare skiller sig fra folkekirken i kirkepolitisk syn, ikke i trossaker eller gudstjenesteform; de har derfor pleid å få bruke sognekirkene. I Sverige gjelder det den mektige (også *politisk* mektige) frikirkelige bevegelse, hvis tilhengere bare rent formelt *står i statskirken*, men reelt er dens motstandere og undergravere. — Endelig er kravet om å få bruke kirkehusene i Danmark også reist av — spiritistene.

Den svenske situasjon er sterkest tilspisset.

SVENSK KIRKELIG VETO.

På Riksdagen 1924 var der enighet om at «religionsfrihets-komiteen»s forslag om borgerlig begravelse (denne meget omskrevne komites eneste produkt) burde ophøies til lov. Der var ingen kirkelig opposisjon mot dette. All spenning konsentrerte sig om det ene punkt: om regjeringen vilde forlange *kirken åpnet* ved borgerlig begravelse. (I Sverige foregår begravelse meget oftere fra kirkehuset enn tilfellet er i Norge og Danmark). Den socialdemokratiske justisminister omgikk spørsmålet ved ikke å berøre det i selve loven, mens han i motivene gav den anvisning at «spørsmålet om å oplate kirken ved disse anledninger overlates til kirkens prest, som også ellers har denne avgjørelse». Et forslag fra Riksdagens høire om å få inn i loven en bestemmelse om at kirkene *ikke* måtte brukes, blev nedvotert.

Nu har man i Sverige den bestemmelse at en kirkelig lov ikke kan sanksjoneres hvis kyrkomøtet nedlegger veto. Dette har hittil aldri hendt. Men nu mente man at det vilde skje. Og med 40 mot 17 stemmer nedla virkelig kirkemøtet sitt for første gang i Sveriges historie anvendte veto, hvorved loven automatisk er stanset. Det var ikke borgerlig begravelse man var imot — denne tanke blev tvertimot akseptert av kyrkomøtet. Men man fant at der ikke måtte kunne råde nogen uklarhet i spørsmålet om kirkenes bruk. Derfor blev vetoet anvendt. Ikke engang prestene rår i den forstand over sine kirker at de kan tillate dem brukt av hvemsomhelst til hvad som helst. Det som foregår i kirken skal skje *efter kirkens ritus og regler*.

Spørsmålet om borgerlig begravelse er derfor foreløbig skrinlagt; det vil antagelig komme frem igjen i 1927 i forbinnelse med et da ventet lovforslag om rett til å uttre av statskirken uten

samtidig overgang til et annet anerkjent religiøst samfund. Men i den forbinnelse vil spørsmålet om kirkenes bruk ikke være aktuelt; det er nemlig ingen som har tenkt sig at kirkene skulde brukes ved ikke-religiøs («verdslig») begravelse. Det som striden denne gang gjaldt, var frikirkeprestenes adgang til å forlange kirken åpnet for sig. (I parentes kan noteres at disse nu har latt utgå den parole at man skal trotse lovens gjeldende påbud om statskirkeprestens medvirken, ved at de frikirkelige selv forretter jordpåkastelsen og først derefter melder den som fait accompli til sognepresten).

Der har været, og er, delte meninger innenfor den svenske kirke om betimeligheten av dette vetobruk. Men de fleste mener at kyrkomötets anseelse snarest er vokset ved at man våget å bruke denne retten. Justisministeren optrått selv i kyrkomøtet med en utfordrende tale og gjorde derved tilfellet til noget av en prestige-sak. Og prinsipielt vil voteringen bli av stor betydning.

LEX RØRDAM.

I Danmark var det årsmøtet av danske spiritister (med 600 deltagere) som i en resolusjon krevet kirken åpnet for deres møter. «Vi erklærer at spiritismen er en mere åndelig tolkning av Bibelens lære i full overensstemmelse med Kristi ord». Og i en tilleggsserklæring heter det at «vi er jo alle medlemmer av folkekirken».

I det danske kultusministerium henviser man imidlertid til en avgjørelse fra tidligere tid som går ut på at man som spiritist må anses automatisk uttrått av folkekirken, og at spiritister således er å regne for dissentere. — Det er det samme syn som har været hevdet i Norge (f. eks. overfor Albert Lundes gjendåp), at det er uten betydning at man formelt fremdeles står i statskirkens ruller, hvis man samtidig åpenbart bryter kultusfellesskapet med den.

For ordnede dissentersamfund gjelder nu i Danmark den lov at de nok kan få bruke kirkene, men så skal først vedkommende biskop avgi et skjønn om hvorvidt deres lære og kultus er tilfredsstillende. Under denne bestemmelse faller nu pastor Skat *Rørdam* i Ryslinge efter uttredelsen. Og på hans ansøkning om rett til å bruke sognekirkene på Fyen ved kirkelige handlinger for sine over hele øen spredt boende menighetslemmer, (en rett og adgang som han i egenskap av valgmenighetsprest hittil har

hatt), — har Fyens biskop svaret *nei.* For å avbøte den derved opståtte urimelighet har kirkeministeren forelagt et særlig lovforslag, hvori personen pastor Rørdam tilståes adgang til kirkene ved dåp, bryllup og begravelse. Denne lex Rørdam vil temmelig sikkert bli vedtatt av riksdagen i kommende år, og stå som et vidnesbyrd om dansk villighet til å finne en midlertidig ordning i spørsmål som er prinsipielt flokete.

KIRKENS PERIFERI OG CENTRUM.

Disse tilfeller fra våre naboland viser to ting: først at der ikke i noget av dem er endog den fjerneste tanke på å oplate kirkene for ikke-religiøse handlinger. Dernæst at der er en utbredt gjæring på diverse hold i spørsmålet om disposisjonsretten til kirkene når det gjelder sær-samfund av religiøs art, som ikke formelt eller reelt er uttrått av statskirkene.

Men når et lignende spørsmål ved et par leiligheter har været oppe i Norge, også i forbinnelse med borgerlig begravelse (hvad der hos oss har betydd en «verdslig», helt religionsfri ordning), så har man på enkelt hold hensynsløst regnet slik at de som er med og *betaler* kirkens budgett, de har dermed rett til å forlange huset til sin bruk. Vi gjør vel i å merke oss at både den svenske og den danske regjering, som begge er socialdemokratiske, har ansett noget slikt som helt utelukket. Og videre er det værdt å slå fast at både den svenske og den danske episode anno 25 har stadfestet og bragt frem i dagen det betydningsfulle prinsipp at kirken er et *kultus*samfund, og at ikke noget ydre medlemsskap, ikke engang en prestestilling gir nogen rett til å trekke en annen, fritt valgt kristelig kultus inn i kirkehuset. Ikke statskirkens medlemmer eller dens prester disponerer kirkene. Kirkens kultus har eneretten til kirkens hus.

Det er dette syn som i virkeligheten alltid har været hevdet av den norske kirkestyrelse, og den tradisjon som derved er vundet hos oss, vil i fremtidige brytningstider kunne bli av stor betydning.

Men det er et overmåte betegnende trekk ved den åndelige tids-situasjon, at dette med *gudsdyrkelsen* som det samlende og samfundsstiftende nettop nu trer så aktuelt og tydelig frem. Ikke det økonomiske fellesskap, heller ikke det dogmatisk-intellektuelle er det som avgir fellesgrunnlaget for kirken, men det kultiske,

henvendelsen til Gud som en sinnets handling, bestemt i fedrenes form, båret av menighetens hellige åndstradisjon.

Det er i denne forbinnelse yderst betegnende og riktig hvad dansk *Kristeligt Dagblad* skrev ivår (optrykt redaksjonelt i det norske *Dagen* 15. 4 .25) om *salmeboken* som kirkens viktigste bekjennelsesskrift. De egentlige «bekjennelsesskrifter» kjenner det brede kristenfolk litet eller ikke noget til, heter det; «tilbake blir så kun den apostoliske trosbekjennelse og bibelen; men bibelen har gjennem århundreder været gjenstand for motstridende fortolkninger, og det samme gjelder i våre dage trosbekjennelsen».

Efter denne, fra disse hold, næsten sensasjonelle oprydning følger så påvisningen av at det egentlig er i *salmeboken* at kirkens bekjennelse «er bundfældt». «Den mann eller kvinne der lever med Kingos, Brorsons og Grundtvigs salmer, er så grunnfestet evangelisk-luthersk at kjenskap til selve bekjennelsesskriftene ikke kan sies å være nødvendig, om det enn selvfølgelig var ønskelig».

Og så følger en sats som er likefrem programatisk for kultussamfundet som det centrale og avgjørende:

«Så lenge *menigheten synger disse salmer,* er den evangelisk-lutherske bekjennelse levende».

I forhold til dette har det mindre å si om en av menighetsfakultetets lærere hevder at leddet om *de helliges samfund* er et «periferisk» ledd i trosbekjennelsen. Vår kirkelige og kristelige utvikling, både den praktiske og den teoretiske, den politiske såvel som den religiøse, har ført oss til at leddet om de helliges samfund er blitt det *centrale.* Og kirkehuset og gudstjenesten med salmesang og bønn og sakramenter er blitt det sted hvor der *handles* i dette hellige samfund.

Det er ingen ny-bestemmelse av kirkens vesen som her skjer, men det er en betydningsfull klargjørelse av den gamle og egentlige grunn.

KIRKEMØTE ELLER KONTOR?

To tilfeller, et i Sverige og et i Norge, illustrerer et par ytterligheter i behandlingen av indre-kirkelige anliggender.

I Sverige har man et særdeles uheldig dåpsritual. Der er praktisk talt enighet om at det virker til skade for kirken i de mange hjem hvor det leses. (I Sverige foregår jo den meste dåp i hjemmet og «bekreftes» ikke senere i kirken). Høstens svenske kirke-

møte hadde, blandt utallige andre liturgiske spørsmål, også forslaget om nytt dåpsritual. Men med dette kom man ingen vei. Som en svensk iakttager uttrykte det: «Her viser svakheten sig ved den demokratiske kirkelighet: den kan år efter år ikke få noget istand, fordi der er like så mange sinn som der er hoder, og ingen vil føie sig — i disse ting — efter de andre. Så kan man ikke få flertall for nogen ting — og intet kan bli gjort. Ikke engang med dåpsritualet!» — Til trots for det ikke store antall medlemmer (60) er faktisk næsten alle slags avskygninger og motsetninger i den svenske kirke representert i kirkemøtet, og det blir av den grunn så litet arbeidsdyktig, særlig i de *indre* kirkelige spørsmål hvor alle har sin egen smak og opfatter den som en tros-sak.

Det var da også en underlig skjebne som åbenbarte sig på det nys avsluttede møte i *salmebok*-saken. På forrige kirkemøte (1920) var dette hovedemnet. Slaget stod dengang mellem *tillegg* — og helt ny revidert salmebok. Man turde tilsist ikke stemme ved sedler, men lot det skje ved akklamasjon, og således kom der til å stå et énstemmig kirkemøte bak kravet på hel ny salmebok. Men regjeringen — som her kunde støtte sig bl. a. til erkebiskopen — lot allikevel utarbeide et tillegg, «Nya Psalmer», som nu forlengst er innført. Dette vakte selvsagt meget røre og man mente at et nytt kirkemøte vilde ta voldsomt på vei. Men det gikk helt motsatt: der blev iår for det første ikke noget røre, og for det annet gjentok man visselig beslutninger fra for 5 år siden om at man helst vilde undgå tillegget, men det var nu en stor minoritet som sa at dette med tillegget hadde vist sig å være den lykkeligste løsning; og det erkjennes i stilhet av alle at det vil og bør ha sitt forblivende hermed i en overskuelig fremtid.

Altså: i den største indre-kirkelige sak som kirkemøtet har behandlet i denne menneskealder, tok regjeringen avgjørelsen i sin hånd, — og det viser sig at *den* hadde det sundeste judicium og efterpå får kristelig velsignelse for sitt tiltak. Og i den næststørste sak, dåpsritualet, står kirkemøtet maktesløst fordi det ikke kan skape et enig flertall.

Her er svakheten ved demokratisk kirkelig selvstyre trått tydelig nok i dagen. Men som den nevnte iakttager (i det konservative Svensk Tidsskrift) også legger til: man må på den annen side annerkjenne at kirkemøtet blir en *garanti mot forhastede avgjørelser;* ingen yderliggående standpunkter vil gjennem kirke-

møtet legge hånd på kirken. Dette gjelder ikke bare om radikale, men også om reaksjonære yderligheter. (I siste henseende var det bemerkelsesværdig at et forslag om å begrense den teologiske forsknings frihet og flytte presteutdannelsen fra universitetene for å legge den til presteskoler, blev forkastet — mot 3 stemmer).

— Eksemplet på den motsatte yderlighet i behandlingen av typiske indre-kirkelige saker, har vi her fra Norge i den i høst autoriserte nye Messebok (Graduale). Den er utsendt og pålagt innført i vår gudstjeneste — uten at en eneste geistlig mann har hatt noget å gjøre med den. La være at Gradualet er meget godt (skjønt elskværdige anmeldere i dagspressen neppe i en fart kan avgjøre dette) — det er dog et merkverdig faktum at ansvaret for en så intim liturgisk ledetråd, hvori der endog innføres en ganske ny gudstjenesteform («En Festvesper») ikke engang bæres av våre bisper enn sige av nogen annen kirkelig instans eller person. Til valg av dekorativt utstyr har Departementet hatt sakkyndig assistanse, oplyses der, — men ikke på det langt mer centrale område, det kirkelig-liturgiske.

Viser eksperimentet sig å være vellykket, bør vi alle være glade, og svenskene kan misunde oss vår ekspedithet i ritualsaker. Men det er unektelig et underlig prinsipp vi har. Hvor svenskene har et kirkemøte har vi et kontor.

Både de siste svenske og de siste norske fenomener viser ganske klart at nogen ideel kirkelig styresorden er ikke funnet i noget av de to land.

ET NORSK KIRKERÅD?

Det er åpenbart to krav som må stilles til behandlingen av kirkens indre anliggender: at der skapes et *kirkelig* organ, og at dette organ blir *handledyktig*. Nu har vi en mulighet for handledyktighet, men uten kirkelig ansvar og autoritet. Tenker vi derimot til avløsning av denne tilstand på noget i retning av svenske kirkemøter, så ser vi hvordan sporene skremmer. Den demokratiske mangehodethet trekker i retning av handledyktighetens opløsning. I religiøse saker mer enn i noget annet er flertallsstyre en uting.

Alt synes å peke hen imot et *kirkeråd* med få medlemmer, og hvis myndighet er klart irettelagt — begrenset til de rette kirkelige områder, men på disse til gjengjeld meget stor. Mer enn nogen annen institusjon må kirken kunne stole på *personlighete-*

nes ansvar hos dem som får kirkens hverv — uten at man har noget «parlamentarisk» flertall å stå ansvarlig for. I kirkens styre og stell skulde tilliden til personligheten, som er stillet for Guds ansigt og vil ha veiledning av Guds ånd, være parolen — ikke en kopiering av politiske styremåter. Hverken fåmannsvelde eller allemannsvelde, men personlighetsstyre! Hvert partisyn i kirken må si sig villig til å ta den risiko for sine særstillinger som en slik ordnng vil medføre.

Både den indre linje og de ytre erfaringer synes derfor å peke mot at vi får et *kirkens råd.* Det er gledelig at et slikt forslag sannsynligvis vil bli lagt frem for kommende storting.

PHOTIOS,

«PAVE OG PATRIARK, DEN 13DE APOSTEL, VERDENS DOMMER»

IN MEMORIAM

AV NATHAN SÖDERBLOM

[Porträtt av Photios se Kirke og Kultur, septemberhäftet.]

Den barmhärtige samaritens söndag den sjätte september. En medeltidskyrka i mellersta Uppland fylld av en andäktig menighet. Tolkad av pastor Ruben Gustafsson utlägger professor Adolf Deissmann från Berlin dagens text. Begynnelseorden: «Många profeter och konungar ville se det som I sett, men fingo dock icke se det», tillämpar han på dem, som under tidernas lopp längtat efter uppenbarelsen av de kristnes enhet, bedit därom och strävat därför. Vi hava sett ett litet stycke därav.

En av förutsättningarna för kristenhetens världsmöte har kärleksverksamheten varit. Professorns ord föllo som följer: «Bakom den ärevördige patriarkens höga gestalt, bakom Västerns mäktiga biskopar och andra kyrkomänn skönjer jag den barmhärtige samariten, hans hjärtelag och hans gärning.»

När patriarken Photios nämndes från predikstolen, lutade sig min granne till mitt öra och viskade: «Har ärkebiskopen hört att patriarken Photios har dött?» Patriarken död? Jag ryckte till. Hågen blev varm. Har Gud själv med dödens svarta streck understrukit mötets vikt? Har den gamle kallats hädan, liksom Moses från Nebo skådande i fjärran löftets land, en enad kristenhet?

Tanken vandrade .... Jag hade sett Photios i Westminster Abbey, setat vid hans sida vid middagen i Lambeth hos ärkebiskopen av Canterbury. Efter åtskilliga växlade brev och telegram skulle han en lördagsmorgon, den 15 augusti, anlända till Stockholm. På torsdag hade jag sökt rädda några aftontimmar för nödtvunget arbete i Uppsala. Efter kl. 10 på kvällen anlände telegram att patriarken skulle komma redan fredag morgon, tjugufyra timmar tidligare än han förut angivit. Det var icke lätt att nå vännerna i Stockholm och få saken ordnad. Den som burit arbetets tunga och hetta mer än någon annan, major Anders Sjö-

stedt, hade för första gången på ett par vekor unnat sig nattens vila i sitt eget hem på landet och kunde icke nås. Kyrkoherde Herman Neander slumrade på sydgående nattåget för att möta patriarken i Sassnitz och ledsaga honom till Stockholm. Det gällde att få honom väckt och överflyttad till norrgående nattåget, vilket också lyckades. En bil i den tidiga morgonstunden förde oss från Uppsala. Envoyén friherre Hamilton, pastor primarius, major Sjöstedt och allesammans voro nere vid stationen. Vid utgången från stationen höjde Photios sin hand till välsignelse. I Klara kyrka, dit vi begåvo oss direkt från tåget, ljöd den gamles grekiska bön framför altaret varm och hjärtlig som han själv var. Under veckorna som gått sedan dess, har den österländska grekiska kyrkans ypperste målsman i våra dagar tillvunnit sig vår vördnad och våra hjärtans tillgivenhet. När det oväntade dödsbudet nådde mig under predikan i Skepptuna kyrka, var det som om en nära faderlig vän kallats hädan. Genast slog mig också den tanken, att Gud med den hastiga bortgången beseglat och helgat patriarkens kyrkohistoriska värv.

Under den grekiska fornkyrkans välsignande hand öppnades Mötets förhandlingar. Och den höge gästens sista offentliga gärning blev hans nicenska trosbekännelse, uttalad med kraft och klarhet på Platons och Paulus' tungomål från Uppsala domkyrkas högaltare inför kristenhetens ombud från världens skilda länder. Jag skulle predika i samma högmässa och befann mig i sakristian. Under gradualpsalmen gick jag fram i mittelgången nedom predikstolen, så att jag såg det mäktiga patriarkhuvudet rätt framför mig genom den öppna gången mellan människomassorna. Kyrkans historia sammansmälte till en levande enhet. Forntid och nutid, den hellenska dogmbildningen, kristenhetens våndfulla frågor i våra dagar och dess eviga förtröstan förenade sig. Det låg myndighet i stämman som sig borde. Och vad patriarken under måltiden i Aulan högt yttrade om sin glädje över att Världsmötet och den svenska kyrkomenigheten velat mottaga det hävdvunna uttrycket för Atanasios' heliga tro, utvecklade han sedan för mig med livlighet och värme. Nicenum i domkyrkan var för honom bekräftelsen på hans vågsamma färd och hans långväga värv lika väl som på Konferensens kristna tro. «Nicenum», yttrade han enskilt, «är den orientaliska kyrkans enda dogm.» I hans store föregångares trosformel utmynnade patriarkens livslånga strävan för kyrkans väckelse till att klarare se sin väg och samdräktigt vandra den. Den grekiska kristendomen,

kyrkans moder. Alexandrias patriark i Uppsala domkyrka! Hymnen om Fadern och Sonen och Anden på de grekiska fädernas språk, föredragen sextonhundra år efter Nicea av deras värdige arvtagare inför en lyssnande kristenhet. I det tal, varmed konungen öppnade Allmänkyrkliga Världskongressen, påminde han om sextonhundraårsminnet och tillade, att det möte, som nu sammanträdde, hade ett icke mindre viktigt syfte. Den historiska fantasien sättes i rörelse. Deissmann yttrade i sitt tal i Aulan någon stund därefter: «Dogmen ter sig för oss såsom en vördnadsvärd skatt från gamla tider; metallen, den levande fromheten, förefinnes i dogmen stelnad, gjuten i kantiga former. Men när den vördnadsvärde grekiske patriarken läste bekännelsen på dess eget tungomål, som är hans modersmål, var det som om metallen upphettats och blivit flytande igjen.» Jag fattar något mera av Adolf von Harnacks hälsning till Allmänkyrkliga Världskongressen. «Inför detta stora möte samla sig alla mina kyrkohistoriska minnen. De synas mig alla vara en förhistoria till denna kongress.» «Vad mötet skall uträtta kan ännu ingen förutsäga. Men för visso har det icke kommit för tidigt och för visso kan det icke misslyckas, ty här gäller: Gud vill det, det kristna samvetet fordrar det och tidens nöd kräver det.» «Tålamod få vi icke låta fattas, om endast fröet icke blåser bort i vinden utan slår rot.» Biskopen av Winchester skriver: «Vad vi varit med om är större än vi själva veta.»

Patriarkens stämma har gjort sin tjänst. Oförsvagad fick den tystna på jorden för att ljuda förandligad inför Tronen.

Där jag satt i koret i Skepptuna kyrka hörde jag den hjärtliga klangen av partiarkens grekiska, av Herman Neander tolkade, förkunnelse framför S:ta Klara altare om den korsfäste Kristus, för judarna en stötesten och för hedningarna en dårskap — det bästa svar som kan tänkas på de ord, varmed jag hälsat honom, om den grekiska bildningens ideal och dess förmälning med evangeliet. Han vände sig om och blev varse altarbilden, som föreställer Frälsarens nedtagande från korset. Han kom i hänryckning. Det var, som om han glömde omgivningen och endast skådade Frälesaren. Orden fingo glans och eld. Han tog av den höga, svarta huvudbonaden och böjde det grånade huvudet och tillbad och anropade Kristi kärlek, som var hans liv och som är världens enda hopp. Höra vi icke ännu de inspirerade slutorden? «Frälsare på korset! För mig allt djupare in i din kärlek, att jag i den må verka, medan dagen är, och, när aftonen kommer, ingå i din härlighet. Amen.»

Ingen predikan kunde vara mere evangelisk och gå en rakare väg till människornas hjärtan än det som främlingen, Österns kyrkoman, hade att förkunna.

Sankta Klara kyrka blev honom kär. Många gånger talade han om sin glädje över att just den helgedomen upplåts för hans enskilda andakt. D:r Herman Neander har upptecknat huvudpunkterna av patriarkens tal framför altaret ur minnet:

«Denna stund i helgedomen, då kristna från alla folk och länder äro församlade, synes mig likna det heliga ögonblick i den kristna kyrkans historia, då alla de församlade talade på olika tungomål men alla förstodo varandra. Jag skulle i afton gärna velat lämna en framställning över min egen kyrkas historia, men detta skulle föra oss alltför långt. Jag vill i stället giva ett svar på den frågan: Vem är den, som Gud sänt i världen att bringa frälsning och frid? I veten det alla: Kristus den korsfäste, för judarna en förargelse och för grekerna en dårskap, men för oss, som äro frälsta, en Guds kraft. Jag vill vidare giva ett svar på frågan: Vad är det att göra Guds verk? Det är att älska varandra. Längta vi efter att frigöras från världen, så låt oss tro på Gud och omsätta denna tro i kärlek. I kärlekens och det pratiska livets gärningar skola vi då förnimma den frid, som gör oss fria från världen. Detta var aposteln Pauli kristendom. Detta var den lära och förkunnelse, som Jesus förverkligade. Jag ber eder betrakta altartavlan i denna kyrka: Kristi nedtagande från korset. Det är genom denna hans gärning, som jag lever och känner mig lycklig åt att få vara en ringa arbetare i hans vingård. Det är genom hans gärning på korset och icke på annan väg, vi kunna frälsas. Och det är genom hans gärning vi själva kunna utföra kärlekens verk och arbeta för friden på jorden.»

Sedan patriarken vänt sig halvt mot altaret, fortsatte han: «Det finns endast ett språk: Jesu kärlek. Det finns endast en gärning: Jesu kärlek. För oss in i din kärlek, Herre, att vi i densamma må verka här i världen medan dagen varar, och vid livets afton gå in i din härlighet. Amen.»

Den gamles impulsiva art hade jag nogsamt erfarit, då han till min häpnad, i stället för att njuta den vila som vi varit angelägen att förskaffa honom i ett idylliskt beläget, vänligt hem på Djurgården, lät fråga, visserligen med en försynt undran, om han kunde komma till biskopsvigningen i Uppsala den sextonde augusti. Han hade i någon tidning kunnat uppsnappa att bis-

kopsvigning skulle äga rum i Uppsala. Då fanns ingen trötthet efter den långa resan. Vi ville lämna honom i fullkomlig stillhet därute vid vågskvalpet. Ett bland de första uttrycken av tillfredsställelse, då han kommit dit ut, var frågan om man kunde fiska i vattnet. Det prövade han mycket riktigt på längre fram! Han kunde sitta timvis på bryggan eller i båten och meta, och många voro de undrande blickor som från förbiseglande stockholmare riktades mot den nya skjärgårdsfiskaren; hans märkliga gestalt hade ju genom tidningarne blivit känd för var pojke i staden .. Men nu ville han fara til Edv. Rodhes biskopsinvigning! Hur lydig Photios än var sin läkare i sin ytterst försiktiga och knappa diet och i andra levnadsregler, så insåg denne klokt nog att, när det gällde verkliga intressen hos den gamle, bestod bästa hygienen i att låta hans livliga ingenium få sin vilja fram. Altså kom han med följe söndag morgon den 16 augusti till Uppsala.

I domkyrkan, vid bordet, i staden, i hemmet förvånade oss liksom eljest hans lätthet att snabbt och säkert uppfatta människor och förhållanden. Patriark, åldring, österlänning. Vad kunde en slik se och förstå av oss och vårt? Fanns en sådan förmodan, så kom den grundligt på skam. Han såg och uppfattade mer än de flesta anade. Den vänliga glimten av humor som titt och ofta upplyste de stora ögonen, förrådde stundom mer än vad tungan omtalade.

Livligheten och smidigheten i hans intelligens skvallrade om den nära släktskapen med grekerna tiderna igenom. Photios var icke endast vaken och mottaglig för intryck, utan, trots sin impulsiva natur, målmedveten i vad han gjorde och sade. Den som gav akt, kunde märka huru han i sina uttalanden både enskilt och offentligt mitt i värmen och livfullheten och vältaligheten höll ytterst noga reda på vad han yttrade och aldrig övedskred gränsen. Icke för ro skull tillhörde han vältalighetens och snartänkthetens folk framför andra.

Han är känd där nere i Alexandria och stundom kritiserad för en politisk konst som tycker om att hålla många trådar i sin hand och bruka dem efter situationens krav.

När jag under bordsgrannskapet i Lambeth blev slagen av patriarkens vakenhet och intelligens, yttrade jag något därom till en annan förnämlig grek, som kände patriarkens verksamhet sedan åratal. «Om han har gott huvud? Var viss om det. Alltför gott huvud.» Det har behövts mycken påpasslighet och klokhet för att lotsa partriarket fram mellan blindskären särskilt

under de senaste svåra åren. Photios lämnar efter sig sitt höga ämbete i ett mer stadgat och hedrat läge än han mottog det. Han har utvidgat uppgiften till en kyrkogärning som leder tanken till Alexandria-patriarkatets bästa traditioner och som beseglades genom hans sista akt och frånfälle. —

Alexandria har under tidernas lopp genomgått växlande öden. I staden, grundlagd av den hellenska bildningens segerherre, Alexander den store, började förmälningen ske mellan bibelns profetiska uppenbarelsereligion och den grekiska visdomen. Den äldsta översättningen av Gamla testamentet till grekiska var ett stordåd, vars betydelse icke kan överskattas. Föreningen mellan hellenska tankar och profetisk tro hade fortsatts av den store Philo, Frälsarens äldre samtida, och utfördes efter honom av kyrkolärare sådana som Klemens och Origines. I Alexandria var Athanasios född, som, ännu ung, gav utslag år 325 vid kyrkomötet i Nicea gentemot den försåtliga faran för ett fint mångguderi. Ömsom förföljd och fördriven, ömsom segrande, utövade Athanasios biskopsämbetet i sin födelsestad.

I Alexandria fanns en patriark, innan påvedömet upprättades i Rom.

Vid nicenska mötet 325 nämnes Alexandria i första rummet i uppräkningen av kyrkans biskopliga medelpunkter. Efter Alexandria följa Rom och Antiochia. Men redan på synoden i Konstantinopel år 381 har patriarken i det öst-romerska rikets huvudstad Konstantinopel fått företrädet. Sedan under påföljande århundrade även Jerusalem räknats som patriarkat, blev ordningen för framtiden Konstantinopel, Alexandria, Antiochia och Jerusalem. Alexandria fogade till den från fjärde århundradet kända hederstiteln «partriark» även titeln «påve». «Påve och patriark för kyrkan i Alexandria.» Därtill lades senare de högtravande namnen: «den trettonde aposteln och den kristna världens domare». *Oikumene*, «världen», betyder den kristna världen eller den ortodoxa kristenheten i motsats mot «barbarernas länder».

Islam bröt fram som en stormflod i sjunde seklet över den gamla grekiska orientaliska kristenheten. Under 1700-talet hade patriarkatet i Alexandria förlorat i betydelse därhän, att dess innehavare utsågs i Konstantinopel och levde därstädes. Återflyttningen skedde på 1840-talet. Patriarkatets fortsatta historia visar, särskilt under dess siste innehavare, vad en betydande personlighet kan uträtta även i trånga förhållanden.

Photios har strävat att höja prästbildningen och att på alla sätt förvalta de gamla patriarkatets goda traditioner.

Han har förstått kristenhetens samverkan både som ett heligt av Herren givet åliggande och såsom en nödvändighet för kyrkan. «Tidens allvar kräver samverkan mellan kyrkorna, och vår plikt såsom kristna blir för varje dag allt större» — så återgiver Herman Neander patriakens lösensord.

Behövs ett intyg på hur djupt han fattade enhetskravet, så hänvisas till de ord Neander anför från färden till biskopsvigningen i Uppsala den 16 augusti: «Det är icke rätt att säga, att det är många kyrkor, som nu samlas i Stockholm. Jag vill icke kalla dem kyrkor utan 'sistimata', delar av en och samma kyrka. Det finnes blott ett vinträd, men många grenar, det finnes blott en kyrka på jorden.»

Doktor Herman Neander, som dagligen vistades i patriarkens närhet på Ekudden, omtalar, hurusom hans tankar och ord ständigt kretsade kring Frälsarens liknelse om vinträdet och grenarna. Hans älsklingsbön ingår i den grekiska liturgien och lyder i översättning:

«För frid i hela världen.
för Guds heliga kyrkors lycka och välgång,
och att de alla måtte förenas,
må vi bedja till Herren.»

En svenskfödd amerikansk affärsman angav före mötet i Stockholm som dess enligt hans tanke viktigaste drag den grekisk-orientaliska kyrkans närvaro. Denne lekman kände starkt behovet av att, gentemot en särskilt i Amerika, men även i Europa mångenstädes tyst tillämpad eller uttalad kyrkotanke, som gör kyrkosamfunden till ett slags föreningar för det godas befrämjande på allehanda vis, fördjupa sig i den kristna kyrkans heliga mysterium och andliga organism. Han kände desslikes nödvändigheten, som i våra dagar uttryckes från håll som man minst kunnat ana, av att stärka sammanhanget med den kristna församlingen i alla tider och göra det mera medvetet.

Aldrig hava Österns och Västerns kyrkor mötts så som i Stockholm. Vi behöva lära känna varandra och inbördes lära av varandra. Samarbetet under förberedelserna för Allmänkyrkliga Världskongressen och under densamma har ingivit båda parterna ökad respekt för varandra. När patriarken Photios av Alexandria av mötet valdes till hederspresident för den ortodoxa sektionen, förelåg både från evangeliskt och ordodoxt håll förslag om, att en dylik heder skulle ägnas honom för hela konferensens vid-

kommande. Detta betydde ett erkännande från den mera officiellt och fulltaligt än någonsin företrädda evangeliska kristenheten av vad vi hava den gamla grekiska kristendomen att tacka för, som var kyrkans tidigaste utgestaltning och hela kristenhetens moder.

Vad detta möte mellan ortodox och evangelisk kristendom kan hava att betyda för framtiden, är oss fördolt. Hjalmar Holmquist har påvisat, hurusom en evangelisk strömning går igenom den ortodoxa kyrkans historia från begynnelsen bredvid andra strömningar. Skall icke Stockholmsmötet med nödvändighet stärka den strömningen?

Mötets hyllning berodde också på patriarken Photios' personlighet.

Hos honom förenade sig temperamentets livlighet och värme med en naturlig värdighet. Den granna patriarkgestalten med de stora anletsdragen, det grånade skägget och den majestätiska hållningen upplivades av en oförställd hjärtlighet som yttrade sig när han talade fritt ur hjärtats tro och Kristuskärlek, och när de goda ögonen lyste mot en medmänniska.

Han hade tvekat om han skulle komma. Hans ålder och hjärtats förrädiska klenhet manade till försiktighet. Han avråddes. Aldrig hade någon av hans företrädare företagit en dylik resa. Men han övervann betänkligheter och tvekan. Han kände att han måste resa. Under vistelsen i England inträffade det vid en stor bankett att han, medan tolken översatte en passus i hans tal, föll avsvimmad handlöst fram över bordet till bordgästernas förskräckelse. Men sedan han i ett angränsande rum återfått medvetandet och återhämtat sig, gav han sig icke med mindre än att han fick fortsätta och avsluta sitt tal. Både i London vid den minnesgudstjänst som i Westminster Abbey hölls över nicenska mötet den 30 juni och sedan i telegram och brev från badorten i Frankrike, där han sökte välbehövlig vila, försäkrade han mig muntligen och skriftligen att han ville deltaga i Stockholmsmötet. Ändå vågade jag knappast tro att det var sant, förrän telegrammet kom att han var på väg från Träleborg.

Detta och annat mer gick genom mina tankar, medan jag lyssnade till slutet på professor Deissmanns predikan, kungörelserna efteråt och psalmen som började sjungas.

Predikanten kom ner och intog åter sin plats vid min högra sida i koret. Jag viskade till honom under psalmsången vad jag

hört om patriarkens bortgång. Han svarade med två ord: *Nunc dimittis.* I sanning, patriarken av Alexandria kunde säga med den gamle Simeon i templet: «Herre, nu låter du din tjänare fara hädan i frid, efter ditt ord, ty mina ögon hava sett din frälsning, vilken du har berett till att skådas av alla folk.» (Luk. 2: 29—31.) Herrens härlighet hade uppenbarats. Ett under hade skett, en synlig profetia om kristenhetens enhet i Liv och Arbete. Den alexandrinske patriarkens livsgärning hade nått en höjdpunkt, som blev dess fulllbordan.

Telefonledes skaffade jag mig förvissning om att underrättelsen var tillförlitlig. När samtalet med ungdom och församling och visitationsstämman voro avslutade, talade jag från predikstolen om patriarkens bortgång. Den fulltaliga menigheten av uppländska lantbor upptog underrättelsen som om den hade gällt en närstående, en av Sveriges egne förtroendemän. Det var omisskänneligt. Tack vare en instinktiv förnimmelse, varav folksjälen är mäktig, har patriarken inskrivit sin andliga bild här i kristenheten i Norden, fastän han var långväga och kort tid vistades ibland oss.

Photios var född på Naxos, flyttade sjuårig med sina föräldrar till Konstantinopel. Vid tolv års ålder fick han följa sin fromma moder år 1865 på en pilgrimsfärd till de heliga orterna. Påsken firades i Jerusalem. Den grep gossens sinne. På hans ivriga önskan läto föräldrarna honom stanna och gå i den grekiska klosterskolan och sedan i prästseminariet i Jerusalem. Redan tidigt inträdde han i det broderskap som har sitt namn efter den heliga graven och kallas: Hagiotafotike adelfotes, «Den heliga gravens brödraskap». Det härstammar från fjärde århundradet. Såsom klosterbroder och ung präst hänryckte Photios församlingen med sin vältalighet, vilket förklarar att han, tjugunioårig, valdes till patriark av Jerusalem vid den då inträdda ledigheten. Ryska intriger förmådde sultanen att förvägra valet sin bekräftelse. En annan för ryssarna behaglig kandidat valdes i stället, Nikodemos, och han förvisade Photios, den överlägsne rivalen, från Jerusalem till Sinaiklostret. En brutal maktåtgärd skulle göra den obekväme mannen oskadlig. I Orienten flätas religion och politik olycksaligt in i varandra. Intrigspelet och omkastningarna höra till ordningen för dagen. Photios vistades i Katarinaklostret på Sinaihalvön i sju år såsom arkimandrit, läste, bad, undervisade, jagade i ökenomgivningen och blev god vän med beduinerna i

omnejden. En arabisk gosse flyttade från ett beduintält till klostret såsom hans tjänare. Photios tog sedan med honom till Jerusalem, undervisade honom och gav honom i dopet namnet Christos Photios. Denne arabiske mörkhyade tjänare förblev hans oskiljaktige medhjälpare och följde honom även till Stockholm. Det var till honom Photios yttrade, när han rådfrågade sin faderlige husbonde om sin avsikt att bilda familj: «Ja, patriark kan du då inte bli, min käre Christa, men du kan bli en god familjefader.» Vid dödsfallet var denne osammansatte öknens son otröstlig, och det var nästan omöjligt att skilja honom från hans husbondes kista.

Genom en av de täta omkastningarna i Orientens oroliga kyrkocentra föranleddes Nikodemos att taga avsked. Efter honom förflyttades patriarken i Antiochia, Gerasimos, till Jerusalem. Han återkallade Photios, som nu blev biskop av Nasaret och erhöll ett ledande inflytande på patriarkatets verksamhet.

År 1899 valdes Photios till patriark av Alexandria, ungefär samtidigt med att den äldre Damianos efterträdde Gerasimos i Jerusalem. Hans lysande intelligens och varma, rika personlighet vann åt honom församlingarna i Egypten. När man icke blott i engelska och egyptiska nationalistiska kretsar, utan även från grekiskt håll förebrådde honom att han alltför mycket sysslade med politik, så har detta utan tvivel sin grund i hans eget lynne. Men även hans ämbete ledde honom in i de politiska beräkningarna. Det var ingen lätt konst att hålla patriarkatet i sin mån självständigt i konflikten mellan det engelska imperiets intressen och den växande egyptiska nationalismen. När Photios' politiska spel klandrades även av greker, har detta sin anledning i hans kungatrohet. Även nere i Egypten lär flertalet greker hava varit Venizelos anhängare med republikanska sympatier. Mina sagesmän hava icke kunnat avgöra, i vad mån Photios' rojalism berodde på politiska grundsatser eller på hans personliga vänskap och trofasthet mot konung Konstantin. På hemväg från Stockholm frågade han efter möjligheterna att besöka Florens, ingalunda för att skåda dess konstskatter och minnesmärken, utan för att bedja vid konung Konstantins grav.

Sådant var hans hjärtelag mot en vän.

På lördagen efter mötets avslutning besökte professor Friedrich Heiler patriarken. Han träffade honom medan han i sitt rum bad Vesperbönerna jämte sina båda följeslagare, ärkebiskopen av Nubien och arkimandriten Kalliopios. Den åldrige kyrkofursten

med sitt ärevördiga munkutseende stod under hela gudstjänsten stödd på sin stav. Han var helt och hållet försjunken i bön, och medan hans båda följeslagare växelvis läste långa böner, ropade han varje gång mellan bönerna de korta responsorierna: «Ära vare dig. Herre, förbarma dig.» Professor Heiler skriver härom: «Jag kände huru nära denne vördnadsvärde åldring stod evigheten. Då jag åtta dagar senare kom till Zürich, erhöll jag sorgebudet att han dagen förut hade gått hädan.»

Efter sin svaghetsperiod på 1700-talet och 1800-talets början hade patriarkatet i Alexandria ännu icke hunnit skapa åt sig en betryggande författning för framtiden, och man beklagar att Photios icke använt sitt inflytande och sin statsmannablick för att genom en kyrkoordning säkerställa formen för patriarkens kommande tillsättning.

På återresan stannade Photios i Lausanne och begav sig därifrån till Zürich för att mottaga ett antal grekiske lärde, som studera vid tyska och schweiziska universitet. Han hade på resan från Stockholm befunnit sig i ett strålande humör, tacksam över mötets förlopp, glad över beslutet att företaga den långa färden. Hjärtat gjorde sig någon gång påmint, men ingen anade det snara slutet. En natt tyckte sig patriarkens läkare på hotellet i Zürich i drömmen höra patriarkens röst. Han skyndade upp, väckte arkimandriten och begav sig in i den gamles rum. Patriarken hade vaknat med oro i hjärtat, stigit upp och oviss som han var om doktorns dörr i korridoren sakta kallat på honom och bett om hjälp. Nu satt han flämtande på sängkanten. Läkaren gav honom insprutning; när han skulle taga blodprov, såg han, att hjärtat inte orkade mer. Om en kvarts timme var andhämtningen slut. Photios' sista ord voro: «Herre, hav barmhärtighet med mig.» —

Så snart det blev mig möjligt, sände jag till ärkebiskopen av Nubien, den ståtlige greken som varit patriarkens stöd och följeslagare, en utförlig telegrafisk hälsning med uttryck för vårt tack och lov till Gud för patriarkens betydelsefulla närvaro vid Världskongressen och med innerligt deltagande i den förlust, som kyrkan gjort då Herren låtit sin tjänare fara i frid, sedan han skådat Kristi lärjungars enhet såsom aldrig tillförene uppenbarad inför alla folk. «Denne store målsman för den grekiska kristendomen, som är hela kyrkans moder, var vördad och älskad som en fader av Världskongressen och av Sveriges kristna folk. Sin långa oförtrutna tjänst beseglade patriarken genom sin prisvärda

dristighet att komma till Stockholm i och för broderlig samverkan inom den Heliga Katolska och Apostoliska Kyrkan, som han med sin personlighet och i ämbetet inneburna myndighet mäktigt bekände i Uppsala Domkyrka, hans sista offentliga handling som tillhör historien. Denne vördnadsvärde fader i Gud, som inskrivit sitt namn i alla hjärtan som bedja Joh. 17: 21 om att alla må vara ett, och i den allomfattande kyrkan, har, säkerligen väl förberedd, plötsligt fått höra sin himmelske Faders kallelse att gå in i sin Herres glädje.»

Vid requiemmässan i Lausanne fredagen den 11 september höll Dr. Adolf Keller från Zürich, en av sekreterarne i Allmänkyrkliga Världskongressens Fortsättningsnämnd, följande tal på franska språket:

«Endast för några dagar sedan hörde vi, kyrkosamfundens ombud vid Allmänkyrkliga Världskongressen i Stockholm i denna historiska församling Hans Salighets röst. Den vördade patriarken av Alexandria gav oss välsignelsen på Nya testamentets tungomål. Nätt och jämnt hemkomna, hava vi förnummit den sorgliga underrättelsen om hans plötsliga död.

Alla de, som sett och hört den vördnadsvärde åldringen och som hava vunnits av hans evangeliska mildhet och tagit intryck av hans patriarkaliska myndighet och värdighet, hava djupt gripits av denna plötsliga förlust. Han har liksom Moses från bergets topp skådat löftets land.

I kongressmedlemmarnas namn, på Stockholmsmötets generalsekretariats vägnar och på uppdrag av Schweiz' evangeliska kyrkofederation uttrycker jag här till den grekisk-ortodoxa kyrkan, moder för kyrkan i dess helhet, och särskilt till medlemmarna av biskopstiftet i Alexandria vårt djupaste kristna deltagande.

Jag har även fått i uppdrag av ärkebiskopen i Uppsala, som är Fortsättningsnämndens ordförande, att uttala en särskild hälsning. Det var mitt i en gudstjänst som han erhöll underrättelsen om patriarkens död, som var vördad och älskad av hela Världskongressen och av det kristna folket i Sverige.»

Talaren anförde därefter huvudinnehållet av det telegram jag sänt honom vid underrättelsen om sorgehögtiden som skulle hållas i Lausanne, och återgav därefter den telegrafiska hälsning som ingått från biskopen av Winchester, den brittiska sektionens och arbetsutskottets ordförande.

En tillfällighet ville att ett tjugutal grekiska familjer från patriarkens menighet i Egypten hade under sommaren uppsökt

nordligare trakter. Nu samlades de i oväntat antal till requiemmässan i ryska kyrkan i Lausanne.

Samma dag som jordfästningen ägde rum i Alexandria den 29 september anordnades i S:ta Klara, som under Stockholmsvistelsen blev patriarkens kyrka framför andra, en sorgehögtid där minnesord uttalades av undertecknad, och där kyrkoherde Neander i stora drag skildrade patriarkatets i Alexandria öden under skilda tider och sina personliga intryck av Photios. —

«De aktade sina liv ringa för den stora sakens skull.» Orden yttrades av en svensk läkare inför de båda patriarkernas hastiga frånfälle på väg från Stockholm. Särskilt ömmande är professor Clutz' bortgång, eftersom den mänskligt att döma stod i nära samband med en i Stockholm inträffad olyckshändelse på gatan. Visserligen utsatte sig ingendera av de två vördnadsvärda åldringarna, den ene från Österlandet, innehavare av ett bland kristenhetens äldsta och förnämligaste ämbeten, den andre från Västern, professor Clutz, patriarken inom den amerikanska delegationen, genom resan för någon särskild dödsfara, men vid deras ålder betydde dock färden till Stockholm en behjärtad handling, framkallad av en djup känsla för vad kristenhetens möte ville och betydde. Den svenske läkarens ord äga därför sin tillämpning. Den förnimmelse av överjordisk helgd och av Guds röst som hos honom framkallats av underrättelsen om de två åldringarnas bortgång, överväldigade nog många, när det visade sig att Stockholmsmötet blev den sista akten i deras långa, trogna och målmedvetna värv i församlingens tjänst. Det var som om den Högste själv med dödens majestät hade betonat vikten av vad som skedde i Sveriges huvudstad och därmed också skärpt ansvaret för oss efterlevande som äro kallade att fullfölja verket. —

«Var ligger Ekumenien som alla farbröderna kommer ifrån?» Så lär en gosse i Stockholm ha frågat sin far under Allmänkyrkliga Världskongressen. Finnes det verkligen något sådant sagoland, som förtjänar namnet Ekumenien, en samdräktig kristenhet? Ekumenien är intet rike som synes på kartan. Men det finnes. Därom vittnar Mötet inför hela världen. Det är icke sagt att alla kommo från Ekumenien. Det fanns kanske icke så få som drogos med, fastän de höra hemma i andra andliga luftstreck. Men Photios hade förvisso sin hemvist i Ekumenien, därom vittnade hans väsen och gärning. I minnet står han såsom en av Österns vise män. Hans anlete, omramat av grånande hår och silverskägget, borde avbildas någonstädes i Uppsala-dômen. Eku-

menien skulle väl strängt taget betyda Kristi kyrka i dess grund och väsen. Bakom alla olikheter ligger någonting gemensamt. Och detta gemensamma måste vara det allra största och dyrbaraste, lika visst som vi i tredje artikeln bekänna vår tro på En Helig Allmännelig (katolsk) Kyrka, och lika visst som Frälsarens översteprästerliga förbön i Johannes sjuttonde kapitel talar om en plats, där Herrens lärjungar från skilda länder och tungomål och konfessioner höra hemma och äro förenade med varandra. «Jag beder att de alla må vara ett, och att, såsom du, Fader, är i mig, och jag är i dig, också de må vara i oss, för att världen skall tro att du har sänt mig.»

Ekumenien betyder det andliga rike, där en var är trogen mot vad som blivit honom anförtrott och lyder samvetets krav i smått och stort även när det markerar olikheter mot andra kristna och andra samfund; men där fördomar och självgodhet på det egna samfundets och den egna ståndpunktens vägnar bli lika som alla andra den gamla människans gärningar och olater dagligen dödade genom ånger och bättring, så att, med fullt och klart erkännande av olikheterna i kristenhetens stora familj, den andliga enheten betygas och stärkes genom bön och bekännelse i hjärta och vandel och en sannskyldig kristen gemenskap uppenbaras i Liv och Arbete.

EN KIRKESTART MELLEM VILLAER

AV HANS KOCH

I denne høst har menigheten i villakvarteret Hellerup ved Kjøbenhavn feiret sin 25 års-beståen. Til festen bidrog Hellerups første prest også ved et tilbakeblikk på «begynnelsens tid». Både fordi disse minner er et stykke kirkehistorie, karakteristisk for våre kår ved århundredets begynnelse, og ikke minst fordi presten er *Hans Koch,* har vi ønsket her i tidsskriftet å få del i dette stykke av jubileet. — I en efterskrift vil vi trekke op nogen linjer til å gi billedet en særegen relief.

De navn som forekommer i artiklen, vil delvis være ukjent for svenske og norske lesere, men for de mange som er orienteret i dansk kirkeliv, vil dog også her de fleste av dem give gjenklang. La oss bare nevne at Thorvald *Jørgensen* er den arkitekt som senere nyskapte Christianborg slott. — For at ikke et viktigt point straks i tredje linje skal gå tapt, må vi minne om at det danske ord «lige», som i denne forbinnelse ikke finnes i norsk, hos oss heter *rett* og på svensk *rakt.* *Red.*

Der var engang en gammel landsbypræst, som tilfældig stødte paa et ord, der oprindelig skal have staaet som indskrift paa en kirke i Sydamerika; det lød saaledes: «*Gud kan skrive lige paa skæve streger.* Dette ord glædede den gamle præst, og han anvendte det paa sin egen livsgerning, naar han saa tilbage paa den.

Naar jeg nu i disse dage har ladet tankerne gaa tilbake til den første tid i Hellerup, saa var det dette ord, der først af alle meldte sig. Vi tror, at Herren vor Gud velsignede arbejdet derude; men naar vi tænker tilbage paa det menneskemateriale, der ved den lejlighed stod til raadighed, da maa vi mange gange undres over, at det virkelig kunde bruges. Faa og smaa var de kræfter, der kunde sættes ind; usikkerhed og vaklen var der nok af; jeg tænker hermed ikke mindst paa den del af gerningen, som tilfaldt mig. Undertiden syntes det hos nogle ligefrem at skorte paa god vilje. Og dog bar det fremad, indtil en dag kirken stod der og i den samledes Guds menighed i Hellerup og prisede hans naade.

Efteraaret 1896 tilbragte jeg i London, og der mødte jeg en mand hvis bekendtskab jeg regner for en af mit livs største værdier. Han var nationaløkonom og hed *John Malcolm Ludlow,* havde i sin tid været lederen af den kristelig sociale bevægelse i England, var iøvrigt stærkt interesseret i alt kirkeligt arbejde. Han var dengang over de halvfjerds, men trods aldersforskellen udviklede der sig imellem os, hvad jeg vist tør kalde et nært kristeligt venskab. Mine ikke faa besøg hos ham endte imidlertid bestandig med, at han sagde: «*But you must know Mr. Westergaard*». Og da jeg i julen var hjemme i Danmark, begav jeg mig, med en introduktion fra Mr. Ludlow, ud til professor *Harald Westergaard,* der indtil da havde været mig ganske ukendt. Det er ikke her stedet til at komme ind paa, hvad den forbindelse, der her indledtes med Westergaard og hans hjem, kom til at betyde for mig. Her skal kun nævnes dette, at det var professor Westergaard, som en dag fulgte mig op til fru Augusta Schiøler, der boede paa Hellerupgaard; og efter at vi alle tre havde overvejet sagen, erklærede jeg mig villig til at holde gudstjeneste i Emmaus søndag morgen — det var i juni maaned 1897.

«*Hellerup kirkesag*» var paa det tidspunkt for saavidt begyndt, som der var dannet en kirkekomité af mere fremstaaende Hellerupborgere. Denne komité havde indsamlet ca. 14.000 kr. (vistnok væsentlig givet af komiteens medlemmer) og nu syntes vognen uhjælpelig kørt fast. Formand var sognepræsten i Gentofte, pastor *Albert Jantzen.* Da det arbejde, som jeg kom til at tage del i, vel nok maa siges at være øvet direkte og indirekte imod hans vilje — ligesom min ansættelse i virkeligheden blev ham paatvungen, — vil jeg gerne her om denne mand, der saa vist i høj grad var en præst «af den gamle skole», sige dette, at i de tre aar, hvor jeg var hans personlige medhjælper, har der aldrig været nogen art gnidning imellem os; ikke blot har han — skønt jeg vist ikke lod det mangle paa anledning — aldrig rettet nogen bebrejdelse mod mig, men han har paa mange maader vist mig venlighed, og trods al forskel i vore synspunkter mindes jeg ham baade med respekt og hengivenhed.

Hellerup havde paa det tidspunkt c. 3000 indb.; paa Strandvejen var der endel høje huse; ellers boede folk i villaer, tildels under meget beskedne forhold. Kirkeligt hørte man til Gentofte, der laa uvant og langt borte. Langt flere søgte københavnske kirker. Adskillige følte trangen til en kirke nærmere ved, saaledes vekselerer *Schiøler* og hans hustru, der havde hørt til *Rør-*

dam's menighed; ogsaa fru *Voss*, der med en rørende kærlighed og begejstret tro paa sagen kastede sig i brechen for «Hellerup kirkesag». Man havde til raadighed en loftssal i en villa. Her havde pastor *Jantzen* holdt nogle prædiketjenester, saa vidt huskes, kl. 1½ hveranden søndag. Denne tid var selvfølgelig ubekvem, og Jantzen var kun modstræbende gaaet med til dette foretagende, der da ogsaa var hendøende.

Nu fik jeg imidlertid — om end den gaves modstræbende — tilladelse til at holde gudstjeneste hver søndag morgen i «Emmaus»; dog skulde det være kl. 9 form., da det ikke maatte være i kirketiden. Jeg husker meget tydelig den første morgen, da jeg kom derop sammen med professor Westergaard og hans hustru. Der sad c. 30 noget forskræmte mennesker, mest damer. Fru Schiøler stod ved indgangen, og professor Westergaard sagde med sit muntre smil: «Ih, fru Schiøler, hvordan har De dog faaet alle disse mennesker samlede!»

Naa, vi holdt ud og efterhaanden kom der jo flere. Jeg havde indtil da kun prædiket nogle ganske faa gange. Og fra kompetent og ikke uvillig side er det sagt mig, at det var en stadig spænding for ikke at sige en lidelse at høre mine prædikener, fordi man havde et indtryk af, at det var altfor svært — hvad det utvilsomt ogsaa var — og det syntes meget tvilsomt, om jeg vilde kunne naa til vejs ende. Jeg tror dog aldrig, at jeg gik helt istaa, og efterhaanden gik det vel ogsaa lidt lettere. —

Imidlertid havde fru Schiøler, der paa dette tidspunkt var drivkraften i arbejdet, sat sig i forbindelse med pastor *Friis-Hansen*, Kirkefondets energiske og højtfortjente sekretær. Han saa straks, at som det gik, kunde det ikke blive ved. Hvad der krævedes, var ansættelse af en præst. Men dette syntes ugørligt; dels formentes Jantzen at ville modsætte sig dette; dels havde man ingen løn til præsten; dels vilde det maaske ikke være saa let at finde nogen, der vilde gaa ind til en virksomhed som denne under forhold, der vel nok kunde virke afskrækkende. Men Friis-Hansen lod sig ikke skræmme. En damekomite blev dannet; i denne sad foruden fru Schiøler som formand, fire Hellerup fruer. (Fru *Voss*, fru *Benedicte Brandt*, fru fabrikant *Rud. Nilsen* og fru *Krüger*). Vistnok til deres egen store forbavselse fik de i løbet af 14 dage rejst præstelønnen (1600 kr. sikrede for fem aar) — den art indsamlinger var ikke i de dage saa almindelige, som de nu er. Og jeg ,som meget ønskede at blive præst, var mere end villig til at overtage embedet. Nu stod der tilbage at faa Jantzens indvilli-

gelse, og det faldt visnok meget haardt. Tilsidst gav han dog efter for biskop Rørdams og min fader provst L. Kochs henstillinger. Forresten hjalp det, at han — der var en personlig ven af min fader — af to onder dog vistnok foretrak mig fremfor forskellige andre, som der havde været tale om.

Iøvrigt tror jeg nok, at naar det var svært for Jantzen, saa var det heller ikke helt let for Friis-Hansen. Han stod med alle sin dybeste rødder i Indre mission, saaledes som den havde udfoldet sig ude i landet, og det stod paa det tidspunkt for ham som opgaven at føre denne livsbevægelse ind over København, og da ikke mindst at bringe unge nidkjære Indre missions præster til hovedstaden. Nu vidste han godt, at jeg ingen forbindelse havde haft med denne bevægelse. En dag — iøvrigt kort efter at jeg var bleven ansat — fik jeg da besøg af Friis-Hansen. Det førte til en katekisation, som jeg ikke fandt helt behagelig, og som jeg endte med purt og blankt at afvise. Friis-Hansen gik da ret brat, men har iøvrigt sidenefter aldrig vist mig andet end velvilje. Forresten var det nu ikke alle hans ællinger, der blev til svaner.

Under alle disse forhandlinger, der strakte sig fra juli 1897 til aarets slutning, havde vi fortsat med Emmausgudstjenesterne, hvor udbesøget lidt efter lidt tog til. Men ved nyaarstid kom min udnævnelse og dermed i alle henseender bedre tider. Jeg fik titel af «midlertidig ordineret medhjælper hos sognepræsten i Gentofte», dog med Hellerup som mit særlige distrikt. Jantzen gav et tilskud af 400 kr. til lønnen, og *søndagen d. 27. februar 1898* ved højmessegudstjenesten indsatte min fader mig i Gentofte kirke. Alle kirkesagens venner var mødt op; det syntes dem, at der nu var naaet et godt skridt frem. Iøvrigt mindes jeg kun min glæde over den tekst, Luk. 22, 24—32, som var dagens, og som jeg derfor skulde prædike over. Jeg tror nok, jeg tænkte mere paa, hvad den sagde til mig, end paa hvad jeg skulde sige til de andre.

Fra nu af havde vi hver søndag 2 gudstjenester i Emmaus; de kunde nu lægges, som vi vilde, og det blev da kl. 10 og kl. 6. Vi havde ønsket lokalet indviet; men biskoppen syntes, det var for ringe. Følgen var, at vi hverken kunde have daab eller altergang. Dette var et stort savn. Men vi holdt saa af og til «altergangsgudstjeneste» søndag eftermiddag kl. 4 i Gentofte kirke. Disse altergangsgudstjenester staar for mig som aandelige højdepunkter i vort menighedsliv — hvis man kan bruge et saa stort ord — i de dage. Spadserturen derop — igennem bølgende korn-

marker — var kun et plus; og deltagelsen blev efterhaanden ikke saa ringe.

Hidtil havde jeg boet i mit hjem i Glostrup præstegaard, var lørdag aften draget til Hellerup, hvor jeg overnattede paa Hellerupgaard, og prædikede saa næste morgen. Nu fik jeg logis paa Gl. Onsgaard, der tilhørte proprietær Lemche, og jeg begyndte straks at gøre en del husbesøg. Man modtog mig overalt med venlighed. I de «bedre» familier lod man mig forstaa, at man gerne saa mig som familiens gæst. Iøvrigt var de fleste øjensynligt forbavsende over, at der var en præst i Hellerup, og meget faa syntes at have brug for en saadan.

Her viste nu min store ubehjælpsomhed sig paa mange maader. Som adjunkt havde jeg tilbragt syv aar paa Herlufsholm og levet det isolerede liv, der saa let udvikler sig paa en stor institution. Jeg havde været uden al forbindelse med praktisk kirkeligt arbejde, vistnok ogsaa uden kendskab til, hvad der i saa henseende var begyndt i København under Kirkefondets ledelse.

Det vilde jo have været rimeligt i Hellerup at sende trykte meddelelser ud til distriktets beboere om, hvad der nu skulde foregaa. Men intet saadant skete; følgen var, at mange intet anede om gudstjenesten i Emmaus, og endnu, efter at jeg havde været der i over et aar, kunde det ske, at jeg traf folk, som sagde: «Ih ,er der en præst i Hellerup — det har vi aldrig hørt om»! Den eneste, hos hvem jeg i denne tid kunde søge raad, var professor Westergaard. Men dels var han for optaget til at kunne tage sig af enkeltheder; dels var jeg vist altfor tilbageholdende; jeg forstod bl. a. dengang og længe efter slet ikke at kalde andre til hjælp. Utvilsomt stræbte jeg hæderligt at gøre, hvad jeg kunde; jeg holdt saaledes i lang tid hver søndag gudstjeneste kl. 10 og kl. 6 og børnegudstjeneste (søndagsskole) kl. 2. Naar jeg saa ogsaa havde «kirkelige handlinger» i Gentofte, vil man forstaa, at mine søndage ikke var ledige.

I det hele manglede det mig ikke dengang paa lyst og arbejde; men som sagt meget paa forstand til at sætte andre i gang. En var der dog, som i saa henseende paatog sig at bøde paa mine mangler, og det var fru *Sophie v. der Osten.* Hun havde et mærkeligt initiativ og en stor lyst til at arbejde for Guds rige. Hvis nogen skulde nævnes som stifter af vor søndagsskole, maatte det vist være hende; «Blaa kors» i Hellerup har hun i hvert fald oprettet, vistnok ogsaa K. F. U. K. Paa en tid, hvor alle andre ude-

blev, kom hun og tilbød sin hjælp; og hun skaanede aldrig sig selv.

Medens vi saaledes i stor skrøbelighed og megen uerfarenhed arbejdede for Guds riges fremgang i en befolkning, der, for at sige det mindste, var væsentlig fremmedgjort for kirke og aktiv kristendom, gik arbejdet for at samle penge ind til kirken sin gang, d. v. s. det kom i gang igen. Fra kirkekomiteens side udtaltes det ret uforbeholdent, at nu havde man jo faaet en præst, og nu maatte han da rejse pengene. Men saa meget var jeg da klar over, at dette var en uheldig opstilling, og vistnok til adskillig forfærdelse erklærede jeg i et møde, at hvis dette var meningen, saa havde man ansat mig under falske forudsætninger. Hvad jeg havde lovet, var dette efter evne at gøre en præsts gerning, at bringe evangeliet ud, at tjene sjælene, men rejse penge duede jeg ikke til, ansaa det heller ikke for min opgave. Naturligvis var jeg villig til at deltage i raadslagninger; men det maatte være læg-mænd og kvinder, som tog denne opgave op som deres.

Vist er det, at saaledes blev det. I den sidste uge før kirkens indvielse skaffede jeg de manglende ca. 7000 kr. fra en del mere velstillede. Men udover dette har jeg i hine aar, da indsamlingen stod paa, næppe bedt noget menneske om bidrag.

Sagen var, at der efterhaanden samledes en lille kreds af lægmænd og kvinder, hvem sagen virkelig laa paa hjerte, og som gjorde et stort organisatorisk arbejde. Meningen havde hele tiden været at bygge en kirke til 35.000 kr.; denne plan var jeg meget imod, da kirken i saa fald turde være for lille den dag, da den stod færdig. Tillige var der fare for, at vi gennem skydebroder- og privat-bekendtskaber skulde faa en arkitekt, som mulig var en fortræffelig murermester, men absolut ikke arkitekt. Paa begge disse punkter blev faren afværget. En skønne dag vedtoges det — til vor store forbavselse — at bygge en kirke til ca. 60.000 kr. med ca. 600 siddepladser, og at *Thorvald Jørgensen* skulde være kirkens arkitekt.

Dermed syntes jo paa den anden side tanken om snart at tage fat paa opførelsen at maatte opgives. Vi havde faaet et tilskud paa 10.000 kr. fra Gentofte kommune, hvis formand, etatsraad *N. Andersen* sad i kirkekomitéen. Vi havde faaet afslag fra staten paa en ansøgning om andre 10.000 kr. Vi havde paa et givet tidspunkt — vel omtrent i efteraaret 1898 — faaet indsamlet, hvis jeg ikke husker fejl, ialt ca. 27.000 kr.; men der var jo langt igen. Og for en komite, hvis fleste medlemmer ikke havde personlige

grunde til at fare hastigt, var der jo al anledning til at holde igen.

Paa den anden side var der sket det, at Emmaussalen efterhaanden fyldtes mere og mere; vi fik flere bænke opstillede (ialt vel ca. 150 siddepladser), mange stod op ind imellem dem, og tilsidst sad de helt ned ad trappen, hvor de intet kunde se og kun daarligt høre. Det er ikke for meget sagt, at vi, som var med der, havde den forestilling, at her blev handlet med os, at her var noget i groning, som ikke kunde standses. Vi var ved at sprænge et hylster, der var bleven for snævert, og jeg husker, hvorledes den forvisning saa at sige paatvang sig os, at den dag, hvor vi ikke mere *kunde* rummes i Emmaus, da skulde Herren vel rejse sig et nyt hus.

Ikke desto mindre stod det for os som noget ganske utroligt, som noget der kun kunde være ført frem ovenfra, da det i et kirkekomitemøde, hvor vi meget stærkt betonede, at nu var den nye kirke en nødvendighed, vedtoges i en nær fremtid at begynde at bygge. Vi havde dengang ikke halvdelen af det projekterede beløb; adskillige af komiteens medlemmer mente, det vilde blive meget vanskeligt at rejse flere penge i Hellerup (og utenfor sognet havde vi aldrig villet gaa for at samle bidrag); tilmed var som sagt iveren ikke lige stærk hos alle medlemmer.

Hvorledes gik det da til, at denne for os saa glædelige beslutning blev taget? Ja, det har vi aldrig kunnet begribe. Det visse er, at i det næste kirkekomitemøde, blev det straks af et medlem udtalt, at saa længe vi ikke havde pengene, kunde der selvfølgelig ikke være tale om at begynde. Men nu havde vi jo protokollen at holde os til; der stod det alt underskrevet i bedste orden, og her som altid viste Jantzen sig yderst loyal. Saa snart vejret tillod det, begyndte vi at udgrave grunden, som var skænket af proprietær *Lemche*, der ogsaa var medlem af komiteen.

Naar jeg tænker tilbake paa disse tider, da har jeg ikke glemt, hvor store vanskelighederne var, og hvor megen aandelig ligegyldighed vi mødte. Ofte, naar jeg færdedes paa vejene derude, havde jeg en fornemmelse af, at der næppe i hele Hellerup var 20 mennesker, som vilde savne presten, hvis han forsvandt; kun et mindretal vidste besked om, at jeg var der. Dertil kom min egen kommen til kort, min mangel paa erfaring, min ubehjælpsomhed.

Men det forhindrer ikke, at vi i kirkesagen — hvor der af og til var ret skarpe modsætninger — havde en tryg følelse af, at

denne sag var fra Gud og derfor skulde den nok faa fremgang. Vi, som længtes efter kirken, havde ofte nok anledning til at overveje vor afmagt; men ved siden af dette var der i os en forvisning om, at vi havde sat ind paa den side, hvor sejren en dag skulde vindes. Vi troede, at vi gik i Guds tjeneste. Denne tro forlod os aldrig.

Og den blev ikke til skamme. Jeg frygter for, at jeg allerede har bredt mig for meget, saaledes som ældre folk er saa tilbøjelige til, og mest da naar de skal fortælle om deres egne store og gode gerninger. Men jeg maa have lov at sige, at for mig blev det aar 1899—1900 saare rigt. I Emmaus lokale voksede, som sagt, tilhørerskaren; en stor hjælp for os blev det, at vi hele sommeren igennem kunde holde vore gudstjenester i Hellerupgaards have — under det mægtige bøgetræ, der staar sydvest for huset, ligeoverfor indkørselen. Her kunde der huses saa mange, som det skulde være, og her behøvede man ikke at se surt til en del unge cyclister og fodgængere andenstedsfra, som i Emmaus «uden nogen ret» kom og tog plads op.

Store bededag, d. 28. april 1899 kl. 4, lagde min fader Grundstenen til Hellerup kirke; derefter talte jeg udfra Mt. 25, 31 f. Vejret var, saa vidt jeg husker, smukt; en ret stor forsamling var tilstede, dog ikke nær saa mange, som vi havde haabet. Iøvrigt var kirkens mure dengang allerede mandshøje. Hvorledes det gik til, at vi fik pengene, kan jeg ikke forklare. Kirkens regnskab kom, saa vidt jeg husker, til at lyde paa ca. 83.000 kr.; dertil kom prædikestol, døbefont, tæppe, kirkeklokke (af malm — skænket af menighedens unge. Det var *Otto Skat-Petersen,* der ledede denne indsamling), de hellige kar o. m. a., som blev givet særskilt. Vist er det, at da kirken indviedes paa 18. søndag efter Trinitatis (14. oktober 1900), var alt betalt, og da et medlem af kirkekomiteen et par dage efter uventet kom med 500 kr., som han tidligere havde lovet, saa maatte vi sige, at vi ikke havde brug for dem, men vi spurgte, om vi maatte anvende dem til en kulørt rude i koret — hvilket blev bevilget.

Altertavlen var ikke færdig endnu. Til indvielsen havde fru Voss ladet opsætte paa alteret et hvidt kors af Edelweis; det var meget smukt; senere brugte vi et stedsegrønt kors. Med arkitekten, Thorvald Jørgensen, og haandværkerne havde vi bestandig samarbejdet godt. Altsom arbejdet for kirken fik fremgang (vi fik bl. a. 20.000 kr. fra staten, da vi søgte anden gang) og menighedslivet begyndte at blive kendeligt, faldt modstanden mere og

mere bort; hvormed dog ikke skal siges, at alt gik helt let. Ofte forekom det mig, somom den selvtilfredse og nogenlunde velhavende verdslighed i den grad prægede Hellerups borgere, at det syntes spildt at tale til dem om de ting, der hørte til Guds rige. Det var vel bl. a. under dette indtryk, at jeg til indvielsen i stedet for dagens evangelium (Joh. 15, 1—11: Jeg er vintræet) valgte til tekst Joh. Aabenb. 3, 14—22. Det blev vistnok en temmelig skrap prædiken; endel var desorienterede, andre var nærmest forargede. Sikkert er det, at da vi bagefter var bedt til frokost paa Hellerupgaard, var stemningen noget usikker; der blev holdt forskellige taler, men ingen for mig. Dette kunde jo ikke gaa, og tilsidst sagde kirkeminister Bjerre da ogsaa nogle ord til mig, øjensynlig fordi han mente, at noget maatte der gøres.

Jeg var ligeglad; jeg tænkte kun paa kirken, paa menigheden, paa de store skarer, som nu skulde indbydes. Jeg prædikede igen om aftenen for en fuld kirke. Og saa viste det sig snart, at mine bekymringer for, hvorledes det i saa henseende skulde gaa med at faa den store kirke nogenlunde fyldt, var ugrundet.

Hermed var det maal, vi havde sat os, naaet; og derefter skulde saa ret egentlig begyndelsen gøres. Det var som sagt ikke helt lette tider. Og dog ser jeg altid tilbage til dem med glæde. Og med tak til alle dem, der stod hos, dengang da det saa vist var «ringe dage». Men først og sidst med tak til Herren vor Gud, som — derom tvivlede vi ikke — tog haand med i og bevirkede, at de ikke ringe hindringer, der havde samlet sig, blev fejede tilside. Gud til ære i vor herres Jesu Kristi navn blev Hellerup kirke rejst. Til hans riges fremme skulde det arbejde tjene, der nu skulde begyndes. Slægt efter slægt af Hellerup mænd og kvinder, unge og gamle skulde der give møde og prise Herrens navn.

Og virkelig kom vi til at opleve dage og tider, hvor vi syntes at kunne se, at det gik, som vi havde bedet. Og hvad vi dengang begyndte, véd vi, er bleven fortsat siden; men derom skal andre tale. Gud lægge nu ogsaa i kommende dage sin velsignelse over Hellerup kirke og præster, over Hellerup by og sogn og over dem, som der bygger, at hans riges herlighed fremdeles maa blive aabenbar paa dette sted; at vi af Hellerup menighed altid maa kunne sige det med tak for alle gode gaver: *Af Guds naade er vi, hvad vi er, og hans naade imod os har ikke været forgæves.*

REDAKSJONELL EFTERSKRIFT.

Vi synes der kommer en særegen belysning over denne begynnelse i Hellerup og over Hans Kochs deltagelse i den, når man erfarer at nettop nu, i jubileumsåret for den første kirke, bygger han atter en, og dennegang en meget stor kirke. Det skjer i Solbjerg sogn (av Fredriksberg—Kjøbenhavn), hvor han i sin tid blev Ostenfelds efterfølger og nu også har overtaget hans og Hoffmeyers stiftsprovstesæde. I dette mektige distrikt var kirketrangen stor, men når man hører om sakens utvikling, spør man sig selv om der ikke her må foreligge en liten rekord i kirkehusenes historie.

Det var i 1893 at der blev dannet et eget sogn her (ved udskillelse) og H. *Ostenfeld* ansattes som prest med bedehuset på Chr. Winthers Høj til kirke. (Se «Kbh.'s kirkesag s. 174). Her bygget så Ostenfeld 1) Lucaskirken (1897), 2) Solbjerg kirke (1908) og nu lagde han den 13. september 1925 grunnstenen til 3) Adventskirken.

Denne kirke får 800 sitteplasser og et stort menighetshus med foreningslokaler etc. Byggverket er beregnet til 360 000 kroner. Av disse mangler endnu ca. 100 tusen. Det øvrige er vesentlig tilveiebragt innen menigheten selv. Av staten eller av det store Kjøbenhavns kirkefond er der ikke ydet noget. Der utgår heller ingen offentlige oprop til utensogns folk. I 1924 foranstaltet man en innsamling innen menigheten. Den ledes med stor dyktighet av kapellanen, pastor *Marius Hansen*, og innbragte i løpet av et par måneder kr. 116 000. Nu er murene reist og taksperrene legges og så skal den siste økonomiske kraftanstrengelse bli gjort i 1926.

Når man således tar stilladset om Adventskirken som et kirkehistorisk utsiktspunkt, og ser tilbake mot kirkestarten mellem villaene i Hellerup, så kan det hende at man i en tid som har været kalt kirkelig fattig, dog opdager monumentale konturer, — ikke bare av bedrifter, men av vekstevne og utfoldelse — og av nogen menn som preket med murskje ved lend. *E. B.*

HVOR STOR ER OMVENDELSENS GAADE?

AV ORLA REMMER.

Artiklen i juniheftet om Fritænkerne og Springet har foranlediget forskjellige henvendelser og spøısmål, som vil bli tatt op i et følgende hefte. Her trykker vi et klargjørende innlegg fra en dansk teolog og ungdomsmann.

Man ser ofte omvendelsen skildres paa en saadan maade, at det staar som en fuldkommen gaade, hvordan overgangen imellem de to verdener, som den uomvendte og den troende lever i, finder sted; overgangen kan ikke forklares, men kun opleves eller erfares, ved at man gør Springet. Det er sikkert ganske rigtigt, men kan dog let føre til den misforstaaelse, at tanke og oplevelse er aldeles uden forbindelse. Man fæster hele opmærksomheden paa troens vished om at kende en virkelighed, der for den er langt virkeligere end den sanselige verden og aldeles uberørt af enhver kritik fra tankens side, just fordi den er erfaret, ikke en frugt af spekulation. Overgangen fra tro til tvivl bliver derved lige saa gaadefuld som Springet fra tvivl til tro. Men i sandhedens interesse maa man altid søge kun at give det gaadefulde det raaderum, som det virkelig har, altsaa i dette tilfælde ogsaa at paavise forbindelsen imellem de to verdener, og det gælder særlig i en forhandling mellem «Fritænkeren» og den troende. For skal man nogensinde komme til at gøre «Springet», nytter det ikke at nøjes med at fremstille det som en gaade, men man maa paavise, saa vidt det er muligt, forbindelseslinjen imellem de to standpunkter.

Lad os for at blive klare over forbindelsen tænke os en uomvendt saa nær ved Springet som muligt. 1) Han opstiller for sig selv et ubønhørligt krav om at være lydig imod sin samvittighed. Paa sin vis forsager han *alt*, hvad der hører djævelen til. Gaar han sig selv nær paa klingen og spørger: «Er din forargelse nu ogsaa fuldstændig, ubetinget?» saa vil han ganske vist blive nødt til at svare: «Nej, hvem har en fuldkommen ren vilje!» Men saadan bliver den omvendte vel ogsaa nødt til at svare.

2) Hans samvittighed er saaledes bestemt af Kristus, at han maa sige: «Opgiver jeg Kristus, saa ved jeg, at jeg ogsaa opgiver mig selv, sælger min sjæl», og det gælder, hvad enten Kristus har været til eller er til nu eller ej. Samtidig er han sig dog

bevidst, at ogsaa andre end Kristus, blandt andre grækerne, har del i hans aandelige liv, men det gælder jo ogsaa de omvendte.

3) Han anerkender en oversanselig virkelighed. Han føler dypt sandheden i et saadant ord som dette: «Søg ikke verden, ikke heller de ting, som er i verden», eller som dette: «Hvad gavnede det et menneske, om han vandt den hele verden, men maatte bøde med sin sjæl». Men saa snart man spørger ham nærmere ud om denne oversanselige virkelighed, saa maa han erklære, at han er ikke i stand til at sige andet om den, end at den binder hans sjæl, han er i dens magt, den bestemmer hans handlinger; det er kun det, han mener med at kalde den en virkelighed. Om den kun er i hans sjæl eller den ogsaa er en virkelighed, der hersker i hele verden, altsaa om der er nogen Gud, det kan han ikke have nogen sikker mening om. Men han forstaar, at hvis han ikke antager denne magt ogsaa i tilværelsen, saa svæver hans liv fuldstændig løsrevet i universet ,og han tilskyndes derfor mægtigt til at antage, at der er en mening med tilværelsen, eller at «Gud» er til. Men han ved, at dette ikke er noget, han har oplevet, men kun noget han antager, mens han aldeles bestemt har oplevet, at hans egen sjæl er bundet til noget oververdsligt.

4) Skønt han ikke ved, om Gud er til, saa beder han dog til sin ukendte Gud, og han kender noget baade til bønnens kamp og dens fred, han synes ikke, han kan leve uden den, for den er ogsaa for ham i hvert fald noget i retning af det aandelige livs aandedræt. Og dog ved han, at han ikke kender Gud, at han er uomvendt. Forskellen mellem ham og den troende er, at han ikke med sikker fortrøstning kan sige du til den guddommelige magt i verden og ikke føler Gud «tale» til sig igjen. Han ved ikke, om han igennem de sjælelige processer, som bønnen bestaar af, kommer i forbindelse med Gud og Gud med ham, eller om det kun er indre sjælelige foreteelser.

Lad os derefter tænke os, at denne søgende virkelig gør Springet, og se paa, hvorledes det kan gaa til. Det kan være, at han en formiddag gaar en tur ud ad landevejen, og ud for en bestemt gammel forblæst pil, som han aldrig siden glemmer, sker pludselig gennembrudet, maaske under voldsom indre kamp, maaske aldeles uventet, tilsyneladende uden forberedelse. Det kan ogsaa være, at han faar et syn eller aabenbarelse, at Jesus kommer tydelig til ham i en lysglans, imens han beder, og han tviler aldrig siden paa, at det virkelig var Jesus. Endelig kan det ske, at han efterhaanden i løbet af aar fra tvivl og søgen bliver flyttet over

til en fast overbevisning, saa ogsaa han føler sig afgjort paa den anden side af muren, ogsaa han er kommet over. — Er disse oplevelser ægte, saa vil der over dem alle være noget uforstaaeligt, gaadefuldt; de, der er gaaet igennem dem, vil alle om deres oplevelse kunne anvende Jesu ord: «Vinden blæser, hvorhen den vil, og du hører dens susen; men du ved ikke, hvorfra den kommer, og hvor den farer hen».

For nu at paavise forbindelsen mellem den gamle og den nye tilstand gælder det om at indskrænke dette gaadefulde saa meget som muligt. Den troende kan snart indse, at i hvert fald en del af det gaadefulde ikke er andet end, hvad han kender fra enhver stor forandring i sjælelivet, og forsaavidt er det ikke mærkeligt mere. Men han vil alligevel fastholde, at der er noget mere. Det egentlig gaadefulde beror paa, at der er foregaaet et under, det vil sige, at Gud har grebet ind i hans liv og fremkaldt den store forandring. Et saadant under staar som en mur imellem den troende og ikke-troende tilstand. Alligevel kan den troende godt se en forbindelseslinje med tilstanden fra før Springet fandt sted. Før den tid stod det for ham som en usikker mulighed, at Gud er til. Nu staar det som en sikker virkelighed for ham. Men i dette «for ham» ligger sammenhængen med den foregaaende tilstand. Han er sig bevidst, at Gud kun er en virkelighed for ham, fordi han har valgt at tro det. Han ved, at det afhænger af ham selv, om Gud skal være en virkelighed for ham. Den sidste afgørelse af, hvad der er virkeligt eller ikke virkeligt, ligger i menneskets sjæl. Den sjælelige forbindelse mellem de to tilstande før og efter Springet er ikke afbrudt, det er stadigvæk det samme menneske. Særlig betydningsfuldt er det at fremhæve, at det ogsaa er den samme fornuft, der raader. Fornuften ophæves ikke ved Springet, men bliver netop brugt. Der sker det, at man ved en ganske sund brug af fornuften opstiller et postulat om Guds virkelighed. Er end oplevelsen nok saa pludselig og gennemgribende, synerne nok saa kraftige, saa kan troen dog betegnes som et postulat, det vil sige, at den ikke opnaas uden en forhaandsvirksomhed. Hvis ikke det var tilfældet, vilde oplevelsen betyde en overrumpling, der ophævede personlighedens ansvar. Den troende kan nemlig aldrig begrunde sin erfarings sandhed paa oplevelsens kraft. Der er jo dybt gennemgribende oplevelser i andre religioner end den kristne, men af et ganske andet indhold. Han maa forstaa, hvad det er, han tror. Og et postulat om Guds tilværelse er en meget forstaaelig ting.

I det valgte eksempel har vi set bort fra etiske forskelle og holdt os til den intellektuelle side af troen. Ved at fastholde denne betragtningsmaade kan vi bringe de to, den uomvendte og den omvendte, endnu et skridt nærmere. Den omvendte lever i forvisningen om at staa i forbindelse med en højere virkelighed, Gud. Men idet hans tro kan betegnes som et postulat, slipper han ikke for at indrømme, at den trods al oplevelse og erfaring dog er en antagelse, en antagelse, som fastholdes af praktiske, etiske og religiøse grunde, ikke af logiske. Men saa foreligger med det samme muligheden af en fejltagelse. Denne risiko slipper troen ikke for. Er den end nok saa vis, maa den indrømme, at muligheden for, at den er en illusion, stadig er der. Hvis denne mulighed blev ophævet, vilde troen ikke længere være tro. Den troende kender Gud, men indrømmer, at det er muligt, at Gud ikke er til, blot regner han aldeles ikke med den mulighed.

Da han var uomvendt, kendte han derimod ikke Gud, men regnede i høj grad med den mulighed, at Gud er til. Han levede, som om Gud var til, og søgte at lade sit liv bestemme heraf. Men i samme grad som dette bliver tilfældet, nærmer Gud sig til at blive en virkelighed for ham; for det, der bestemmer vore handlinger, det er, hvad der for os er det virkelige. Og dog kommer han aldrig til denne virkelighed, saa længe han siger «som om». Hvis han gør sig klart, hvad det er, der leder ham, saa maa han sige, at det er gudsforestillingen, ikke Gud selv, han kender. Det er de sandheder, han finder indeholdt i gudsideen, han staar i forhold til, ikke Gud selv. Han kan maaske komme saa vidt, at han finder, at de ideer, der leder ham, kommer bedst til deres ret, naar de tænkes i personlig form, som Gud. Men ud over rimelighed og sandsynlighed kommer han aldrig ad denne tænkningens vej. Til visheden om en virkelighed naar han ikke ad denne vej. Men troen er kun tilfredsstillet af visheden. Den religiøse trang i mennesket kræver fuld tryghed og hvile, og denne trang bliver ikke tilfredsstilet af tænkning, ikke heller af etisk stræben, som aldrig naar til fuld hvile, men kun ved at komme i forbindelse med en virkelighed, som den trygt kan forlade sig paa, saa at mennesket nu kan tale til sin gud og sige: du, min Fader og Gud. Dermed er Springet gjort fra muligheden til virkeligheden, og dette spring maa til, for at den uomvendte, som alt det foregaaende er anvendt paa, skal blive troende.

Dette spring kan man ikke tænke sig fra, men det er gavnligt at søke at gøre sig klart, hvor stor en gaade det rummer.

Orla Remmer.

ØKUMENISK KRINGSJÅ

Ved E. B.

Når man ser den bunke av uttalelser som er kommet i verdenspressen og i tidsskriftlitteraturen om Stockholmsmøtet, blir man slagen av den veldige gjenlyd som møtet har gitt i det større samfund. — Der er forøvrig en påtagelig og interessant forskjell: mest er der fremkommet om møtet i Amerika og Tyskland, forholdsvis minst i England (dog Skotland undtatt). Gjæringen omkring møtet og dets ledende tanker synes å være sterkest i Tyskland. Vi har før bragt en del data til belysning av dette. Det kan tilføies at penneføreren for den konservativt-pietistiske fløi (hvis offisielle leder er biskop Ihmels) i Luth. Allgem. Kirchen-Zeitung har rettet en likefrem infam kritikk mot møtet, spekket med ytringer og iakttagelser hvis nivå man nødig vil karakterisere. — Fra den annen side har møtets tyske venner hatt en dyst å stå med *katolikernes* forhånelse av Stockholm. (Se Offener Brief av S .E. den Herrn Kardinal und Erzbischof v. Faulhaber in München fra lederne i de protestantiske forsvarsforbund). Det gjelder særlig den *offisielle* dom om det økumeniske møte som kom frem i pavens organ «Osservatore Romano» (nr. 212, 1925):

«I Stockholm var Kristus borte. På kristendommens konferanse savnedes dens stifter. Vi kan bare gjenta den gamle sannhet at de [fra Rom] frafaldne kirker for å opnå selv den ringeste forståelse i praktiske spørsmål, først må avskaffe Kristus. Det er historiens hevn. Man kan ikke skille sig fra Rom uten også å skille sig fra Kristus».

Protesten mot uttalelser som disse er undertegnet også av en mann som Hofprediger Dr. *Doehring* i Berlin.

At der ikke innenfor de pietistiske, ortodokse rekker er enighet om en hånlig behandling av møtet, viser biskop *Ihmels* ved fortsatt å optre i full samstemthet med konferansen. Ifølge en privatberetning fra en interessert skandinav i Dresden, har biskopen der nylig holdt et offentlig foredrag «Von Stockholm bis Oslo». Om foredraget skriver meddeleren at det var aldeles udmerket; «Jeg satt selvfølgelig hele tiden spent og lyttet efter for å op-

dage et eller annet av motsetningsforhold til konferansen, men han sa ikke et ord i den retning; en del ting hadde han nok å kritisere, men så kom han samtidig også med positive ting. Han talte slik at man tilsist syntes man hadde vært med på en gudstjeneste».

Med rette fremhever denne korrespondent at det for konferansens stilling og fremtidsutsikter er av den største betydning, at nettop biskop *Ihmels,* som foran møtet hadde sine betenkeligheter, har vist sig å stille sig så lojalt positivt til dens program og resultat. Man bør efter dette åbenbart ikke legge for megen vekt på den noget løst-skrivende herre i hans partis organ.

*

For den som fulgte symptomene i de lutherske land foran og efter Stockholm, kunde det virkelig en tid se ut som om der var stoff til en luthersk-pietitisk *blokk-dannelse* mot konferansen. I Danmark og Norge var indremisjonen dels kampstemt, dels ironiserende. I Sverige var schartauanerne (med deres førende dagsorgan Göteborgs Stiftstidning) på færde med det aller groveste skyts mot det hele foretagende. I Tyskland stod og står likeledes det førende publikumsorgan for pietistene i kampstilling. Og så kom fra Finland den gamle erkebiskop *Johansons* opsiktsvekkende nektelse av å delta i Stockholm fordi han mente møtet vilde svikte og undergrave den lutherske tro. Denne uttalelse blev løftet høit op og stadig citert pårny i de andre lands indremisjons-presse.

Det kunde derfor ikke være så stor en overraskelse da de svenske aviser nu i november kunde berette at der blev planlagt en stor *anti-økumenisk* konferanse i Åbo til sommeren, hvor man regnet med at alle de foran nevnte grupper i lutherske land vilde samles til en felles aktion. Heri lå også at den lutherske konferanse i Oslo ansåes å ha sviktet de nærede forventninger om protest-optreden mot Stockholm.

I Sverige og Finland blev der et ikke litet røre i denne anledning. Merkelig nok har den norske presse ikke fått fatt på emnet, tiltrots for at det dennegang var noget virkelig sensasjonelt. — Pressen satte delvis saken i forbinnelse med planen om et komitémøte av lutheranere i Håg nu i høst, hvor bl. a. Ihmels møtte. Ved hjemkomsten fra dette møte erklærte imidlertid den svenske deltager, den konservativt meget innflytelsesrike dr. Per *Pehrson* i Gøteborg, at der på ingen måte var tale om nogen slik protest-

bevegelse. Og særskilt la han til om Sachsens biskop, at «under alla förhållanden kan man vara alldeles viss om at Ihmels icke kommer att deltaga i planerna på ett protestmöte». Dr. Pehrson avviser og beklager den reiste tanke om et anti-økumenisk møte (Nya Dagl. Allehanda 10. 11. 25).

Imidlertid kunde bladene meddele at bevegelsens centralfigur erkebiskopen i Åbo snarest vilde holde finsk bispemøte til behandling av saken.

Resultatet åbenbaret sig i et telegram fra Helsingfors den 29. november, som i knapp veltalenhet lyder så:

«Ärkebiskop Johanson meddelar att, då meningarna om det tilltänkta kyrkliga mötet i Åbo nästa sommar icke varit så odelade som han hoppats, frågan om mötet numera fått förfalla».

— Dermed er vel møtets korte, sensasjons-saga ute; men forsøket har gjort sin nytte. Det har åpenbaret to ting: at opposisjonen mot den økumeniske tanke har styrke i visse bred-pietistiske maktkretser og hos de mest utpreget høiortodokse, men at det på den annen side ikke er mulig å få nogen representativ luthersk samling om en motbevegelse, fordi så mange av de mest betydende innenfor lutherdommen finner en slik optreden uforsvarlig.

*

En av de mest klare og myndig faste vurderinger av konferansen som jeg er kommet over, finnes i novemberheftet av det ansete engelske *Contemporary Review.* Forfatteren er Miss Constance *Smith,* et meget fremtredende medlem av den engelske delegasjon. Hun har et utpreget nøkternt syn på det hele og nettop derved blir hun istand til en realistisk vurdering. Hun gjør levende for oss de murer som stod iveien for en slik sammenkomst, og hun sier at bare de mest blåøiede optimister («skal vi si: fra den amerikanske fløi?», innfletter hun skjelmsk) kunde ha den tanke at man allerede nu skulde komme til enighet om bestemte linjer for en aksjon. Nei, det utrolige som skjedde, var at murene blev gjennembrutt og en samlet tilværelse, et felles åndedrett av alle de splittede og spredte blev mulig. Visionen som erkebiskop Söderblom — møtets ophav — hadde hatt, viste veien til en ny virkelighet.

Ganske betagende er hennes skildring av hvorledes der under de i og for sig ikke så merkverdige forhandlinger skjedde noget overvettes merkverdig med de delegerte uten at de selv tenkte

på det eller tilsiktet det. Hun samler det i det billede at til å begynne med var der en mengde kirker og ingen kirke. Kirken — entalsbegrepet — var i høiden en tåket drøm for oss i begynnelsen. «Men som om de var drevet av en spontan inspirasjon, viste det sig efterhvert at det var kirken de alle så hen til. Ved slutningen følte man at ordet kirke var blitt fylt med nytt reelt innhold, som det ikke hadde hatt for nogen av oss 10 dager i forveien; det hadde utfoldet sig under en atmosfære av ærlig villighet (goodwill), i ønske om gjensidig hensyntagen og i den økende sympati som kommer fra økende forståelse».

En heder for engelsk lynne er den måte hvorpå hun takker tyskerne for det salte moment som de bragte inn ved sin protesterende holdning i det nasjonale spørsmål. Alle de andre delegasjoner visste, sier hun, hvorledes det gjæret og brøt mellem tyskerne. Tiltrots for at de holdt tyst med det meste, merkedes det av alle og kjentes som en brann i «de alliertes» sinn. Og derfor føltes det, — da generalsuperintendent Klingemann hadde talt sine djerve ord, og Winchester hadde takket ham for den rensning av luften han hadde forårsaket, — «som om den siste mur er falt mellem oss».

— Om det efter volumet er forholdsvis litet, det som skrives i England om Stockholm, — så betyr det desto mer når det er av en kvalitet som denne artikkel i Contemporary.

*

I det interskandinaviske tidsskrift «Det Nye Nord», som utkommer i Kjøbenhavn, sterkt orienteret i socialt-økonomisk retning, har en norsk innsender i novemberheftet foreslått at Fredsprisen gis til den svenske borgermester Carl Lindhagen. Dette foranlediger bladets ledelse til følgende ytring:

«Vi vil gerne have lov at slutte os til dr. Mjøens anbefaling af fredsprisens uddeling til borgmester Lindhagen. Men vi tror at være i overensstemmelse med store dele af den kristne verdensbefolkning, naar vi i denne forbindelse nævner endnu et navn, *ærkebiskop Nathan Söderblom's*. Der behøves ikke mange ord til støtte for et saadant forslag. Det maa egentlig være tilstrækkeligt at sige, at ærkebiskoppens indsats i fredsarbejdet har virket usædvanligt stærkt baade i kraft af hans tankers ærlige overlegenhed og ved at han har vidst at saa dem i en naturlig jordbund. Han har saa at sige mobiliseret kristendommen til et maalbevidst arbejde i fredssagens tjeneste. Han har ved sin personlighed for-

maaet kirken til at deltage i det arbejde, der uden den dog vilde være yderst trangt. Vi vil følgelig gerne føje vor beskedne røst til de andre henvendelser, der utvilsomt allerede foreligger for den norske komité om en deling af aarets fredspris mellem de to store svenske mænd, der hver paa sin vis har vist menneskeheden deres uundværlighed i Arbejdet henimod det store maal.

Redaktionen».

*

Blant den rike litteratur som efterhvert foreligger om Stockholm, har jeg festet mig ved at lederen av den annen store kirkelige verdensbevegelse, *Faith and Order*, som man hos oss tildels har villet spille ut imot den mere praktisk rettede *Life and Work*, den unge energiske og sympatiske biskop *Brent* av New York, har sendt ut en liten bok om Stockholm, som han har gitt den meget talende titel: *Understandig*. Den inneholder en del av hans egne bidrag under møtet (foredrag og prekener) og dessuten en bedømmelse av møtet, som er yderst forståelsesfull [1]).

Et lignende hefte er utgitt av professor i praktisk teologi i Berlin, Dr. *Mahling*. Mer omfattende er Dr. *Siegmund Schultzes* store beretning med en rikdom av aktstykker.

I Danmark har sognepræst dr. Skat *Hoffmeyer* samlet sine og sin fars aviskorrespondanser til en vakker bok på hele 123 sider (Haase & Søns forlag) betitlet «Fra Genève til Stockholm 1920—1925». Årsaken til at forf. har gjort dette i og for sig fordringsfulle skritt, er nærmest den at han vilde reise sin avdøde far, den elskeligt ildnende medarbeider i enhetsbestrebelsene, et minne på dette område. Stiftsprovst H. *Hoffmeyers* små brev til Kristeligt Dagblad utgjør da den første del av samlingen, med glimt fra alle de forberedende komitémøter, og sønnens brev fra Stockholm beretter om hans inntrykk derfra. Boken får på denne måte døgnets livfullhet og tynges ikke av forsøk på oversiktlighet og problembehandling.

På svensk er utkommet i bokform, rikt illustrert, Kirke og Kulturs beretning om konferansen (Studentrörelsens förlag, 78 sider), og dessuten er et flott billedmateriale med tekst samlet av generalmajor O. B. *Malm* (Bilder och Blad från Ekumeniska Mötet. Kvartformat. Heftet kr. 12. Diakonistyrelsens förlag).

En ganske særlig skarp pointering av *ideen* i Life and Work

---

[1]) *Understanding*. by C. H. Brent. biskop of Western New York. 50 c. Longmans Green, New York 1925.

sett i forhold til de andre bevegelsers ideer, finnes i en artikkel i «Samtiden» av biskop *Gleditsch:* «Universalkirken». — Om et tsjekisk skrift tales der annetsteds i dette hefte.

*

— Alt i alt får man inntrykk av at der er *bevegelse* i sinnene verden over som følge av den økumeniske begivenhet, og at der er motstand, er en borgen for at der nu blir pløiet i dybden, og at det hele iallfall ikke skal dø som et blott merkværdig overflatefenomen.

Eivind Berggrav.

EKTESKAP OG BARN

Av Copec's Kommisjonsrapport Bd. IV.

I beretningen om Stockholms-konferansen (K. & K. september, s. 426) er der gjort opmerksom på at COPEC i sin rapport om «The Relation between the Sexes» har bragt det første forsøk på en flersidig utredning fra kirkens side av spørsmålet om ekteskap og barn. — Det er en oversettelse av dette avsnitt av kommisjonsrapporten som følger nedenfor. (Om COPEC se ellers K. & K. 1924, h. 3—4).

Kommisjonen står samlet om det grunnsyn som vi anser for å være det kristelige i dette spørsmål: at seksualitetens faktum og instinkter må anses som noget gud-givet, og som noget der er bestemt til å fullendes i det høieste og mest sacrale av alle forhold menneske og menneske imellem. Vi mener videre at den eneste rette og personlighetsrike bruk av denne guddomsgave alene lar sig forene med en sjelsrenhet som tar sig uttrykk i kysk livsførsel og som fullkommes i det livsvarige ekteskap. Sådant ekteskap fører normalt til at de to blir foreldre og skaper familie. Kjærlighet, både den guddommelige og den menneskelige, er jo efter sitt vesen alltid *skapende;* det er i deres barn at den fullkomne enhet mellem mann og hustru når sitt mål.

Man må imidlertid være opmerksom på at skjønt kjønslivet primært tjener slektsfornyelsen, så er det hos menneskeslekten blitt utviklet til — og beriket ved — å skulle tjene et sakramentalt mål: å være symbolet for sjelenes enhet, og et middel til denne enhet. Denne funksjon må ikke agtes ringe eller overses. For i de fleste tilfeller er det like så meget ved den enestående dype intimitet i det fysiske som det er ved åndelig fellesskap at den ekteskapelige kjærlighet utfolder sig og lever. Det er med dyp takknemlighet at vi konstaterer den helligdom som menneskeheten har funnet inn til i de ting som oprinnelig var bare instinktive og selviske.

1. PROBLEMET OPSTÅR.

De kristne har alltid anerkjent et ekteskap som lovlig og gyldig selv om ektefellenes alder har gjort det umulig for dem å få barn. Denne anerkjennelse medfører, at man også må anse ektefellers forening berettiget i og for sig, selv der, hvor der ikke kan være noen tanke om at resultatet derav blir at der fødes barn. Hvis ekteskapet med rette kan kalles et «husvalelsens sakrament» (Sacrament of Consolation), så er den fysiske forening i sig selv en rett og riktig fullbyrdelse av kjærligheten, og vi er enige i, at nettop som sådan øver den en mektig innflydelse på utviklingen, innerliggjørelsen og stabiliseringen av den gjensidige kjærlighet mellem ektefellene. Uten denne ophører ekteskapet å være et ekteskap, og selv om den naturlig og rettelig kan ophøre eller opgis for en tid, så forblir den allikevel det særlige symbol på ekteskapelig kjærlighet.

Hvis man innrømmer dette, så står vi med en gang ved et problem av den aller alvorligste betydning. Og problemet skyldes to forholdsvis nye kjensgjerninger. For det første har de økonomiske forholds trykk og den stigende kjensle av ansvaret ved å være foreldre fått mange gifte folk til å spørre: «Hvor mange barn er vi i stand til å utruste for livet?» Vi finner ennu i de enfoldige, religiøse kretse den rørende tillit, at Gud vil skaffe mat til alle de munner han lar fødes. Men for mange fullt så religiøse og dypttenkende mennesker er denne tro ikke lengere mulig. I virkeligheten kan den jo også føre til den hensynsløseste og mest tankeløse given efter for sine egne lyster, lidenskaper og instinkter. Gifte folk ser nu tydeligere enn før, at de selv fordirekte er Guds medarbeidere også når det gjelder å påta sig foreldreansvaret, og at de ikke bare har å følge sine egne instinkter uten hensyn til familiens underhold, opdragelse og utdannelse.

Skjønt ønsket om ikke å få flere barn enn foreldrene synes de kan opdra, ofte kan komme av egenkjærlighet og mangel på tro, så er dog det alvor, hvormed man ser på foreldreansvaret, i sig selv helt av det gode. Kristne mennesker som virkelig tror på hvert barns ukrenkelighet og høie kall, vil være enig i, at en så stor betroelse som det å være foreldre ikke bør overtas lett og tankeløst.

For det annet har den medisinske videnskap i siste århundrede opdaget og gjort almindelig kjent bruken av såkalte «kunstige» konseptionsforebyggende metoder. — Nu har menneskeheten lenge

trodd (og også kristne mennesker ofte sanksjonert den derav følgende praksis) at konsepsjon ikke så lett skjer i de «sikre» perioder av den månedlige cyklus, skjønt de nyere videnskapelige undersøkelser har fremkalt alvorlige tvil, om der overhodet finnes slike golde perioder.

Spørsmålet som opstår er derfor dette: Kan et kristent ektepar, som av ellers prisverdige grunner ønsker å begrense sin familie, bruke andre midler dertil enn hel avholdenhet?

Problemet om fødselskontroll er på denne måte blitt et av tidens mest brennende spørsmål. I de senere år har pressen skjenket det stor opmerksomhet. En kraftig propaganda for og imot er resultatet. Og offentlig diskusjon har gjort det almindelig kjent i en langt høiere grad enn ønskelig hadde vært. Innflytelsen herav på hele den menneskelige kjønnsmoral kan neppe overvurderes. Man sier ikke for meget, når man uttaler, at dette praktisk talt har tatt bort frykten for det ikke-ønskede barn, som var den ene av en rekke faktorer som tidligere medvirket til kyskhet. Og det har åpnet muligheten for å senke kvinnens moralske standard ned til det samme nivå som mannens.

Kristne mennesker vil være enige i at frykten for skammen og straffen, som den ugifte mor fikk føle, aldrig har vært verdige motiver for kyskhet. Men hvis man avskaffer disse og også vil unddra sig den nødvendige selvdisiplin, så er det absolutt nødvendig, at den kristelige idé om sedelig renhet fremholdes i de mest positive og glødende uttrykk.

Men spørsmålet er ikke, som allerede antydet, her bare om de lastefulle og lave. Unge mennesker, som ut fra de edleste motiver, tenker på å gifte sig, og gifte folk, hvis liv er inspirert av kristelige idealer, spør sig selv, om dette nye middel i menneskehetens utrustning er av Gud eller av djevelen og om de kan ta og bruke det som et legitimt middel i deres liv eller ikke.

For å fremstille saken konkret: Kristne læger, og også prester, blir ofte rådspurt av forlovede og gifte folk, om hvis sedelige renhet der ikke kan være noen tvil, og som sier: Vi ønsker at vårt ekteskap skal være helliget Herren; vi vet at ekteskapet først når sin fullendelse ved at der fødes barn i det; vi ønsker å virkeliggjøre og opfylle alle de plikter, som er forbundet med å være foreldre; men vi er meget glad i hverandre og vår intime forbindelse betyr meget for oss; for våre barns skyld bør der gå en tid mellem hver barnefødsel og der bør være en grense for barnas antall: — må vi da nekte vår kjærlighet uttrykk uten

hver gang vi mener at et barn kan fødes? eller er det oss tillatt ved den akt, som vi ser på som en hellig ting i vårt samliv, å anvende disse midler, når det er nødvendig å øve kontroll?

Som kristne veiledere må vi erlig ta disse spørsmål op og ikke gi det næst beste, men det aller beste svar vi bare kan. Når vi husker på, at livets mål er Guds ære og at de som spør oss, i og ved kjønnene skal tjene dette Hans formål — hvad skal vi da svare?

Kommisjonen er samstemt m. h. t. det kristne ideal for ekteskapet, og selv om der er forskjell på den vekt, de enkelte av oss legger på forholdet mellem den åndelige og legemlige side ved ekteskapet, så har disse syns-nuancer inntil dette punkt ikke innebåret noen egentlig meningsforskjell.

Men her, på dette punkt, kommer en virkelig meningsforskjell til syne. Nogle komitemedlemmer, som føler at den kjønnslige forbindelses sekundære formål, nemlig å styrke den gjensidige kjærlighet, aldrig med rette kan skilles fra dens primære formål, nemlig barneavlen, føler også, at enhver restriksjon, som ikke er forårsaket ved alder eller avholdenhet, er ødeleggende for ekteskapets sande karakter og er en mangel på selvkontroll samt en unaturlig innblanding i skapningens funksjoner.

Andre komitemedlemmer, som ikke er mindre overbevisst om betydningen av kjønnsforholdets primære formål og om nødvendigheten av selvkontroll, hevder imidlertid, at dets sekundære formål er så verdifult, at vi på vegne av den ekteskapelige lykke og i følelsen av ansvaret ved at sette barn inn i verden, må hilse velkommen de videnskapelige opdagelser, som har gjort begge deler lettere opnåelige.

Med dyp takknemlighet ønsker komiteen å fremholde den store enighet, som den har nådd frem til i de fundamentale spørsmål, og den tror, at den sak ved hvilken nu meningene skiller sig ut fra hverandre alene gjelder spørsmålet om, hvorvidt fødselskontroll er i overensstemmelse eller ikke med det guddommelige formål for det ekteskapelige samliv.

Men komiteen føler at spørsmålet både er så klart bestemt og så påtrengende, at det ikke sådan uten videre kan avvises. Komiteen anser sig derfor nødsaget til noget mere utførlig å behandle de argumenter, som fremføres fra de tre fraksjoner innen komiteen og så overlate det til den kristne samvittighet å veie dette vidnesbyrd og i lyset av den best mulige kunnskap på dette område å bestemme, hvor sannheten finnes.

2. DE DIVERGERENDE SYNSMÅTER.

Fraksjon A: Vi vil først konstatere som et faktum at mange kristne betrakter spørsmålet som avgjort på forhånd. Ekteskapets primære formål er av social art: slektens fortsettelse. Den kjønnslige tilfredsstillelse hos gifte personer betraktes som noget tilfeldigt og sekundært, og den kan ofres, ikke alene uten skade for noen, men i enkelte tilfeller endog med megen fordel for ekteparret. Ethvert offer av det primære formål til fordel det sekundære betraktes som en fordervelse av naturen og som en nedverdigelse, både moralsk og fysisk.

Selv om man nu vilde resonnere slik, at menneskenes fremskritt på de fysiske områder er nådd derved at vi ved kunstige midler har lært å kontrollere og dirigere naturens prosesser, så kan man dog ikke gå med på at de foreslåtte paralleler, f. eks. bruken av briller eller bedøvende midler, er tilfredsstillende som sammenligning i et tilfelle som dette. For hos de fleste mennesker er der en ekte og naturlig uvilje tilstede mot ved mekaniske midler å være medvirkende ved den intimeste og helligste av alle menneskelige funksjoner. Man føler, at den åndelige side da blir overskygget av befatningen med den materielle og at det hele forhold derved fornedres. Kjærlighetens skapende krefter fordunkles: Vekten legges alene på det tosidige forhold selv i stedet for at forbindelsen skulde resultere i en ny personlighet. Resultatet av at man på dette følelsens høidepunkt, som skal være spontant, blander inn tanken på forebyggende midler, er at der kommer en forstyrrelse som berøver forholdet dets skjønhet og dets åndelige verdi; man innfører et element av tvang og gjør likefrem avbrekk i naturens orden.

Nei, da er det bedre å underkaste sig de ved avholdenhet nødvendiggjorte ofre og derved løfte instinktet op til dets høie formål og ikke nedverdige det høieste uttrykk for ektefolkenes kjærlighet. Anledningen til en ubegrenset kjønnslig tilfredsstillelse skilt fra det som skulde være dens resultat, nemlig barnefødsel, vil bare bidra til å gjøre både menn og kvinner til slaver under det kjønnslige begjær og til en almindelig slappelse av karakteren ved at man mister sin selvkontroll. Man anviser en letvint løsning av problemet, som aldrig vil kunne tilfredsstille menneskenaturens høieste aspirasjoner. Og vi mener at den lov som forbyr bruken av alle slags forebyggende midler, virker for den enkelte som en tilkjennegivelse av menneskevesenets egen lov.

Hvad enn risikoen derved er, så kan under ingen omstendighet en sådan praksis, hverken for mannen eller hustruen, tillates. Dette er en enkel regel, som ikke tillater noget slags kompromiss, og den har i hvert fall blandt de romersk-katolske kristne hele kirkens autoritet å støtte sig til.

Fraksjon B: For denne fraksjon, som ikke holder på at bruken av forebyggende midler helt og holdent er forbudt i den hellige skrift, og som ikke anerkjenner kirkelige dekreter som bindende og avgjørende i en sak som denne, er innvendingene mot fødselskontroll like fullt meget sterke. De innrømmer, at der gis visse tilfeller, hvor bruken av preventive midler synes å være uundgåelig, men de føler, at slike tilfeller bør behandles som eksceptionelle, akkurat som giftstoffer kun må brukes efter lægens anordning, og at anvendelsen av fødselskontroll vilde være en innrømmelse like overfor den menneskelige svakhet. De kan også godt forstå de ektefolk, som lever under vanskelige økonomiske kår, og uten å dømme disse, fordi de har anvendt slike midler, vil de fremheve overfor dem, at efter hvert som deres kristenliv modnes, så vil de også få en stadig voksende evne til selvkontroll og et syn på den gifte stand, hvor slike utveier ikke behøver å benyttes. De tror, at sammen med den stadig voksende erkjennelse av Guds hensikt med kjønnene — noget som er så tydelig i vår tid — og ved en voksende kjenskap til de lover, som råder i vårt legeme, så vil menneskeheten, som stadig søker å nå ut over sin nuværende begrensning, ved Guds nåde settes i stand til å mestre også den innviklede menneskenatur. Og dette vil skje, ikke ved nogen slags skadelig undertrykkelse eller forkuelse, men ved opnåelsen av den fullkomne frihet, som alene finnes, når man lever i harmoni med Guds formål. De føler, at dette Guds formål, som sikkerlig alle kristne må efterstrebe, uundgåelig vil fordunkles, dersom man forsvarer bruken av kunstige midler og metoder ved fødselskontroll, og enn videre at nasjonens moralske standard nødvendigvis må synke, dersom man tar bort selvkontrollen fra den mest intime og gjensidige erfaring, som menneskelivet byr.

De hevder også, at i denne sak kan vi ikke overse eller late ute av betraktning vårt ansvar overfor alle, som hører Guds husfolk til, og at en praksis, som har visst sig å være en fristelse til synd for de ugifte (som det er umulig å holde i uvidenhet om dette) og som, om man tillater den, vil ødelegge et mektig argument mot usedelighet og umoral, må bringe ethvert kristent men-

neske til å granske sin samvittighet nøie, dersom man da ikke vil gi sin bror årsak til noget anstøtt.

Fraksjon C: Adskillige av komiteens medlemmer er helt uenige i de ovenanførte synspunkter.

Denne seksjon av komiteen hevder, at kontrollen med konsepsjonen ikke kan fordømmes ut fra kristelige grunner som noget i og for sig uriktig. Ti fysiske og fysikalske processer kan ikke bedømmes uten i forbindelse med motivene for dem. I mangfoldige tilfeller kan man tjene både livets formål, Gud og sine medmennesker best ved å øve fødselskontroll.

Uten på noen måte å ville bestride ekteskapets primære formål, legger også disse komitemedlemmer en avgjørende vekt på herligheten ved det å være foreldre, men de føler, at dette mål best nåes ved at foreldrene er sig sitt ansvar bevisst, i stedet for, som det nu er, at det å få barn ofte er en tilfeldig og slett ikke ønsket følge av forbindelsen. Menneskeheten har av et dyrisk begjær utviklet et sekundært formål, som i høieste betydning er av åndelig og sakramental art; ti gifte folks kjærlighet blir forvandlet og styrket ved å utløses i sitt rette og høieste uttrykk.

Å dømme unge mennesker, som deler et hjems intime samliv og som er hinannen hengivne, til lange avholdenhetsperioder eller tvinge dem som av moralske eller fysiske grunner ikke bør ha flere barn til det, er å lesse en uutholdelig byrde på dem.

Avholdenhet setter et skille mellem dem, og dette utsetter dem for en stadig anstrengelse, som i mange tilfeller fører til irritabilitet og friksjon og til en kjærlighetens hendøen; i andre tilfeller fremkaller det uheldige moralske, psykiske og fysiske konsekvenser, som følger med den stadige stimulans og den efterfølgende ikke-tilfredsstillelse av kjønnsimpulsene. De betenkelige følger av en sådan tilbakeholdenhet er hyppigere enn man almindelig tror, så lenge man ikke er klar over deres virkelige årsak.

At bruken av forebyggende midler ved første øiekast synes å være uestetisk og leilighetsvis kan fremkalle uheldige resultater, utelukker dog på ingen måte at mange oplyste kristne mennesker bruker dem uten skade, likesom de derved beriker lykken ved det ekteskabelige samliv. Anvendelsen av disse midler, hevder de, medfører ikke med nødvendighet, at man mister selvkontrollen. En ny ærbødighet overfor foreldre-ansvaret så vel som en rikere og normalere holdning overfor det annet kjønn vokser frem som resultatet av deres anvendelse.

At der er noget kunstig eller unaturlig i å kontrollere undfangelsen, er, mener disse komitemedlemmer, simpelthen usandt, med mindre man da fordømmer hele menneskehetens utvikling i retning av underordning av naturprocessene under viljens mål. Samtidig som det nok er riktig at hvert nytt skritt under kulturutviklingen veies og prøves av den kristnes samvittighet, og at kirken venter med å felle sin dom, inntil saken kan anses klarnet, så viser historien oss dog gang på gang en mengde tilfeller, hvor det mere var fordommer mot alt nytt enn virkelige prinsipper, hvorefter menneskene felte sin dom, og at kristne mennesker, som fra først av har motsatt sig det nye med stor voldsomhet og en høist ukristelig obskurantisme, efterpå har måttet innrømme, at deres opposisjon var en kamp mot lyset.

Man bør nu forstå, at opdagelsen av, at det er mulig å øve kontroll ved undfangelsen, øker baade makten og ansvaret som et menneske har. Nutidens økonomiske og industrielle forholde, som kirkesamfundene ikke i en rimelig tid ser ut til å kunne forandre, pålegger utallige kvinner og barn uutholdelige byrder, som bruken av forebyggende midler for en stor del vilde opheve og mildne.

Denne del av komiteen mener at man må vende sig til menneskets samvittighet og fornuft; styrket av Kristi Ånd, så den kan fortolke og anvende hovedprinsippene i Hans lære i denne som i alle andre ting, må den lede oss også i disse ting, så der blir det størst mulige antall gode ekteskaper, som blir båret både av hellig glød og av den kristne karakters selvkontroll.

Vi har i korthet fremstillet disse tre forskjellige syn uten å anstille en mere vidtløftig undersøkelse av de praktiske argumenter, som føres i marken for dem. For i grunnen, mener vi, hviler de mere på forskjell i livsfilosofi og livssyn enn på vurdering av enkeltheter og detaljer. Slike spørsmål som avholdenhetens innvirkning på folks helse eller de forbyggende midlers virkning på vedkommendes sundhet eller den relative verdi av de forskjellige anvendte metoder ved fødselskontrollen, de kan ikke besvares på helt avgjørende måte. Det samme er tilfelle med spørsmålet om de altfor hyppige svangerskaper. Mens nogle erfarne læger (i komiteen) anså sundhetsfaren ved dem for overdreven og fremholdt, at under våre nuværende forhold vilde meget få oplyste

kvinner av den grunn lide noen skade, så fremhevet andre de lidelser, som både mor og barn i mangfoldige tilfeller er utsatt for.

Av de mere praktiske overveielser er den viktigste denne, som angår de fattigere familier, hvor også boligspørsmålet spiller inn, og hvor overbefolkningen gjør selvkontroll og ansvarsfølelse illusorisk og næsten umulig. Klare vidnesbyrd foreligger om tragediene ved altfor hyppige barnefødsler, om kvinners og barns lidelser, om sygdom blandt spedbarn og dødeligheten blandt småbarn; alt dette kan ikke oversees eller betraktes uten medlidenhet og forferdelse.

Det er klart at mange mødre innen arbeiderklassen ser hen til fødselskontroll som et viktig middel til å bevare deres selvrespekt og deres ideal av hvad en mor bør være og at uvidenhet om dette bærer ansvaret for den utbredte praksis med fosterfordrivelse.

Hvad enkelte komitemedlemmers holdning til bruken av forebyggende midler enn er, så føler komiteen, at den tingenes tilstand, som er skildret i boken «Moderskap» [Brev fra kvinder, samlet av Women's Co-operative Guild. Fortale av Herbert Samuel M. P. 1915.] kræver en alvorlig og øieblikkelig handling og det både fra den enkeltes, fra de lokale myndigheters og fra statens side.

Komiteen var enstemmig om, at spørsmålet om avertering og salg av preventive midler trenger en grundig overveielse fra det offentliges side. For tiden er handelen med «Gummiartikler» intet mindre enn en likefrem opfordring til usedelighet. Og der foreligger hyppige og sørgelige vidnesbyrd om, at det er de som minst er skikket til å danne sig en selvstendig og ansvarlig mening om geschæftens karakter, som blir mest og verst utbyttet av den. Gutter og piker uten erfaring både om høiheten og skammen blir ledet til å frådse i sine lidenskaper uten noget som helst hemmende bånd, fordi de ikke risikerer noget.

Den kristelige kyskhetsregel gjør det ganske umulig for oss å la det bero med den lære, at personlig opførsel, selv om den ikke har noen direkte antisocial virkning og ikke løper risikoen ved å bli opdaget, ligger utenfor det område, hvor samfundet skal gjøre sin innflytelse gjeldende. Og i dette tilfelle vil den skade, som gjøres av dem, som er implisert i umoralsk vandel — hvad enn de videre konsekvenser derav ellers måtte være — utsette samfundets hele velferd for den største fare.

LITTERATUR

Olav Audunsøn i Hestviken av *Sigrid Undset.* 362 + 272 sider. H. Aschehoug & Co. 1925.

Det er en misforstaaelse hvis man tror at nogen som har læst Kristin Lavransdatter, nu kan bedømme Olav Audunsón ganske uavhængig av det inntrykk som det foregående verk gjorde. Enhver ærlig leser vil måtte være sig dette bevisst. Men der er den ting å merke at de to verker egentlig skulde vært lest i omvendt orden, Olav først, og så Kristin. Dette vil fremtidens generasjon (eller de forsinkede i vår egen) kunne gjøre, men alle som har tatt avgjørende inntrykk av Kristin, kan ikke nu dømme som om de ikke hadde smakt den gode vin først.

Om vi nu synes at den nye boken blir stående i skygge fra Kristin Lavransdatter, så kan dette derfor godt skyldes at våre øine ikke nu spiles slik op som sist, — fordi det ikke lenger er nye syn for oss, det vi ser. Vi er ved innlevelsen i de tre bind av Kristin blitt så tilvennet til dette detaljmettede middelaldermiljø, at vi rent kjenner os hjemme i det. Det er derfor mulig at fremtiden, som kommer til å lese de to verker i omvendt orden, vil bruke alle våre sterke gloser fra mottagelsen av Kristinsyklusen, om Olavboken istedet. Den er jo opbygget med samme mesterskap, med samme genialt selvfølgelige psykologi og med samme sikkerhet i det historiske.

Og dog forekommer det mig at det — i det minste for oss som iakttar og skal dømme om et forfatterskaps utvikling — må kunne konstateres en gjennemgående nedprojicering til forminsket format nu i Olav Audunsón.

Dette viser sig først i selve den historiske detaljrikdom. Slike levende billeder som de fra det gamle Oslo og Hamarkirken eller det fra Olavsvaka i Nidaros eller det fra jule-fropreken — finnes ikke i den nye boken. Når vi nu med Olav og Ingun beveger oss så meget i det gamle Hamar, så er det karakteristisk for det hele at der så ofte er skodde. I skodde ser man de aller nærmeste detaljer godt nok, og slik er det også med Hamars by- og kirkebillede, der er glimrende nær-syn av enkeltheter, men vi får ingen linjer i det, vi får ingen helhetsomfattende oplevelser. Rent historisk sett er Olav-boken fattigere enn forgjengeren.

Dertil kommer menneskeskikkelsene, og dette er hovedpunktet. De er dennegang av små dimensjoner og har meget mindre kvalitet enn sist. Jeg er opmerksom på det bevis for dyktighet hos forfatterinnen som åpenbarer sig i at hun kan fengsle oss ved skildringen av folk som er så litet usedvanlige. Men hun har også bare greidd det ved å legge desto mer inn av usedvanlige, hidsende momenter i deres skjebne. Det personlighetsmagre er spekket både med spendende hendelser og med lekre intimiteter. Men

det er dog tilsist det personlighetsmagre som leseren sitter tilbake med. Vi blev som kjød og blod med Lavrans, Kristin og Erlend, de blir høie og rike i vårt sinns minne også når alle sensasjoner i deres skjebne er smuldret bort og falt av dem. Men Olav og Ingun, stakkar, de er så belesset med hendelser at de orker ikke bære dem, deres personlighet begraves under deres skjebne. Vi får simpelthen vite for litet om deres indre, om deres selvstændige indre. Særlig gjelder dette om Ingun. Hun er like tom for oss da hun dør som da hun som barn springer inn på scenen. Det er ingen berikelse å ha møtt disse to. De er diminutive i sammenligning med slike sinnets høvdingtyper som dem Kristin Lavransdatter førte inn i vårt liv.

Og endelig ligger det sanselig-erotiske dennegang så meget mer nakent, næsten «medicinsk» i dagen nettop fordi det er så meget mindre personlighetsbåret. Ingun er likefrem belastet av forfatterinnen i seksuel henseende. Hun er kvinnen som kjønsvesen og næsten intet annet. Dette gjelder ikke om mannen i sig selv. Men han er til gjengjæld helt stillet i avmakt overfor hustruens erotik. Olav er i virkeligheten Inguns o f f e r. Deri ligger hele h a n s skjebne. Det jevnt mandige i ham er tiltalende skildret, og hans offervilje og utholdenhet overfor den tilsist av sig selv hentærede kvinnekropp er likefrem bokens høidepunkt. Det grenser til det overmenneskelige hvad Olav her presterer, pint som han samtidig er i sitt eget indre av selvfordømmelse og fortvilelse. Men han ringes inn av garnene og hans livs nederlag er ikke at han mislykkes på mannens eget område, men på kvinnens. Der blir ingen mannsbedrift hos ham, hans livs slagmark er sengkammeret.

— — Ganske uavhengig av Kristin Lavransdatters fortrinn, må disse momenter sies å karakterisere Sigrid Undsets nye verk. Og nu trer — overfor det diminutive i personer og perspektiv — et fatalt trekk frem som i virkeligheten vel er det triste moment i Sigrid Undsets forfatterskap. Det er det trøstesløse, det grå, det bitre, det ulykkes-bestemte, det uavvendelige. Hun er f a t a l i s t. Det er som om livet og lykken fra først av er «merket». Selv over den lille lyse lykketilværelse som skildres i førstningen, skimter vi trusselen; et diabolisk grin anes i lykkerusen. I Kristin Lavransdatter var det nok også så, men der var skjebnene så store, åndelig så rike, at det blev t r a g e d i e, og således kom der et skjær av forsoning og mening. Men med disse små menneskebarn denne gang skriker tendensen altfor skjærende igjennem.

Man har undret sig over at Sigrid Undset ikke fikk Nobelprisen. Og det kan jo tenkes at de høie angjeldende har været i tvil. Men tvilen har i så fall sikkert hatt sitt utspring i det underlig livstrette og fatalistiske, det opgivende moment, det pessimistiske, livsvantro drag midt i dette frodige forfatterskap.

Det er umulig i denne siste bok ikke å spore en likefrem t e n d e n s i så måte hos forfatterinnen. Den er så glimrende tildekket, denne tendens, med psykologisk sansynlighet i de enkelte trekk — men i det lange løp avslører den sig. Med en bitter konsekvens som hos den der mener sig å ha noget å h e v n e i sin skjebne, bryter forf. ubønhørlig bort hver eneste sig grønnende spire på

lykkens tre, tramper ned hver eneste mulighet for gjenreisningens grokraft. Vi forstår at her skal der ribbes til margen, her får ingen sår lov til å gro. — Derfor blir fru Undset trods sin geniale hverdagspsykologi dog i det lange løp en diktator som øver vold mot selve livs-psykologien. Hun er psykologisk talt en vantro.

Dette gjælder også det stykke religionspsykologi som finnes i Olav Audunsón, og som samler sig om hans anger og selvfordømmelse. Han får ikke lov av forfatterinnen å bli fri for byrden. Det ser så sansynlig ut mens det hele blir lesset op på ham, og vi finner oss i det også senere når han gang på gang ser veien ut ligge klar foran sig, men stanser. Inntil vi ser ham bli stanset også efter at de indre motiver ikke lenger står i veien, gang på gang, og vi forstår at nu trekker uvedkommende hensyn i trådene — likefrem sagt: nu skal Sigrid Undset ha forberedt en ny bok om ham hvor han tvinges i kloster. Og alt dette skjer ikke som følge av en utfoldelse av indre krefter, så å si organisk, men der bygges op en rent logicistisk følge-rekke fra hans første feiltrinn av. Det er et konsekvenstrekkeri som ingen gammeldags skremmende pedagogikk har presteret verre. Livsmessig talt — det vil fremfor alt si: kristelig talt, er det gudskelov løgn.

Om de avsnitt av denne anger hvor illusjonen endnu er helt frisk i oss, vil jeg si at psykologien er ganske ordinær. Den er tidvis meget intens, men den er ikke særlig original eller skikket til å kaste nytt lys over disse sjelsprosesser. Efter mitt skjønn står den religionspsykologiske rikdom i denne bok tilbake for hvad der i så måte blev ydet i siste del av Kirstin Lavransdatter.

Men det er jo åpenbart at vi skal ha en fortsettelse av Olav Audunsón, og også av den grunn kan det være riktig å forbeholde sig til senere den endelige vurdering av det nye arbeide.

Eivind Berggrav.

Fritænkeri og rettroenhet av *K. G. Chesterton.* Fordansket av H. Kehler. Pios forlag, Kb.havn.

Englænderen er meget mottagelig for vittigheter. Baade den berømmelige domprost ved St. Paul og den katolske journalist Chesterton har erobret sig et taknemligt londonerpublikum ved sine gaver og anstrengelser i denne retning. Gaverne er dog væsentlig at finde hos «The gloomy dean» og anstrengelserne hos journalisten.

Chesterton er katolikk. Det er den katolske kirkes autoritetsprincip han ønsker at forsvare. Derunder tror jeg nok at man undertiden kan merke at der bak de støt, hans cavaljerkaarde retter mot filosofi og naturvidenskap engang imellem røber sig et oprigtigt hjerte. Men han famler saaledes omkring i ord og begreper at man i regelen blir mest imponert av den vidunderlige selvtillid, han viser, paa omraader hvor han ingenting forstaar. Avvekslende ræsonnerer han ut fra helt moderne av ham selv forhaanede synspunkter og ut fra den hellige Thomas, hvis navn han ikke synes at kjende, men hvis setninger han efterbogstaverer. Undertiden resonnerer han ogsaa ut fra den Scotus, hvis «skotske grøt» bød den katolske kirkes normalteolog saameget imot.

Undertiden er det ogsaa simpelthen ordspillet, som han stoler paa, og vist med rette. Der er utvilsomt i England mennesker, for hvem et vel turnert ordspil er mer end nok til troens bevarelse, men om den danske oversetter vil finde dem i et folk som er forvent med saa brilliante ting paa det omraade som man kan finde hos Søren Kierkegaard, det er vel tvilsomt.

Hos os er der vel sagtens nogen som fordriver en ledig time med den slags, men ialmindelighet er religionen her hos os en alvorlig og personlig sak, som ikke egner sig til den slags fremstilling. Der er forøvrig i selve titelen en vridning som skal paatales. Ortodoksi eller rettroenhet kalder ialfald hos os og rimeligvis ogsaa i Danmark paa visse pietetsfølelser likeoverfor den form hvori fromme forfedre har klædt sin tro. Men rettroenhet er ikke katolicisme. Den katolske kirke staar i motsetning til den kirke som specielt kalder sig «den ortodokse», og den staar ogsaa i motsætning til den «protestantiske ortodoksi». Den katolske kirke staar overhodet i motsetning til selve ortodoksiens begrep. Ti ortodoksien gaar ut fra, at det er nødvendigt til salighet at kjende og siden stole paa læresetningerne, mens den katolske kirke ikke kræver nogen anden tro end troen paa kirkens autoritet. Ved den tro blir man salig, man behøver ikke at kjende læresetningerne. Antagelig bidrar ikke Chesterton mer end andre moderne katolske journalister til at opretholde den anskuelse. Vittigheterne synes ikke at føre i den retning.

J. Gleditsch.

Graagaas av *Martha Östensö*. Oversat av Villa Thrap Wahl. Some. Oslo 1925.

Ifjor lærte vi en betydelig norsk amerikansk forfatter at kjende i Rølvaag. Hans bok av dette aar naar efter mit skjøn ikke op mot hans bok ifjor, men det ser ut som om vi nu, efterat vore frender paa den anden side har grepet ind i vor politik, vore kirkelige forhold og lidt i vor økonomi, ogsaa skal faa en litterær indvirkning derfra. Martha Östensö er ikke optraadt som norsk forfatter, vi har her for os en oversettelse. Det er heller ikke norske bønder hun skildrer, men blodet er ikke saa tyndt, det blir altid lidt tykkere end vand.

Det gjælder ogsaa om den litterære fremstilling. Helt fremmed for os er forfatterinden ikke, hun maa placeres midt inde i vor nyere litteratur, der hvor den outrerte realisme slipper sit tak paa os efter at ha mættet vore sind med sin reale sødme og bitterhet. Her i denne bok symboliserer graagaasens trekk hen over prærien et mystisk element i fortellingen; det stemmer av og til godt med naturskildringen forøvrig, men falder undertiden noget søkt ind i fortellingens gang paa de vigtigere punkter. Realismen er jorden, fæavlen, kornavlen, jordgriskheten og menneskeavlen. De kvindelige figurer er tydelige. I deres ansigt kan man se baade at de er komne av jorden og at graagaasens trekk kommer igjen i deres sinds længsel. Mændene er mindre gode, de er vist saadan som de gjerne tar sig ut for kvindelig fantasi, lidet sammensatte, klodsede, men umaadelig sterke. Undertiden ogsaa besatte med en diabolisk intelligens som bokens store plage-

-aand bonden Caleb. Dette uhyre eller utyske har i løbet av boken fuldkommen gjort sig fortjent til at omkomme saa grusomt som forfatterinden lar ham forsvinde tilsidst. Saa grusomt er det, og saa forferdelig er manden at det ser ut som om forfatterinden utøver en hevnakt ved at utlevere ham, denne forferdelige kvinneplager, til vor beskuelse. Men vi har her paa denne side vanskelig forat tro paa et saa oprørende kapitel av kvindens underkuelse som vi her ser for os, og har ovenikjøpet ogsaa hørt, at der skulde være mindre av dette koneplageri i U S end her.

Der findes endel interessante trek av islandsk overtro og en mindre nødvendig bemerkning om, at dette er overtro. Endel av de bekjendte sprogblomster fra det blandingssprog som danner sig hos indflytterne maa formodentlig være indplantet av oversetteren. En del naturskildringer er praktfulde og jeg formoder at brytningen mellem lærerindens og overhodet byfolkets maate at ta tingene paa og bøndernes er rigtig skildret. Helt sikker skal man forøvrig ikke være paa at dette er rigtig, om det end er sandt at:

«Jora er rar,
Jora drar.»

J. Gleditsch.

Jesus historiens under av *Otto Borchert.* Oversat av Gerda Mundt. 219 sider. Frimodts forlag, Kjøbenhavn.

Forfatteren har stillet sig den største og rikeste opgave: å gå like til kristendommens friske, klare kilde, Jesus av Nazareths historiske liv. La det sies med en gang: Det er en meget god bok og man har meget utbytte av å lese den. Den er god fordi den valgte opgave passer så udmerket for vår tid som er ved å bli trett av å diskuttere om ham, og derfor nettop trenger til at han, den enestående, får tale til tiden, mens den selv tier ganske stille. Det er den gode tanke som bærer denne bok, at Jesus slik han var, er og blir det primære, og alle våre tanker og spekulasjoner det secundære, at det skjema vi spinder ihop i våre tanker, det passer sjelden til virkeligheten; men da er det vårt skjema og ikke virkeligheten som må omformes! Den velsignet sande spørsmålsstilling i denne bok vil om den opretholdes, kunne lære den teologiske spekulasjon en sårt tiltrengt ydmyghet.

Utførelsen som er et svar på spørsmålet «hvordan var han» er altså ikke et forsøk på en biografi, men en karakteristik. Den er ganske godt utført, særlig er avsnittet om Jesu kjærlighet efter min opfatning god og sand. Men der er den svakhet ved hele fremstillingen at den er ikke realistisk nok. Tildels har det sin grund i at Johs. evangeliet er brukt som historisk kilde sammen med synoptikerne, hvilket har ført til en litt rar sammenblanding. Men det ord hos Johannes som der her særlig var bruk for å legge sig på hjertet, at ordet blev kjød, det kommer ikke helt til sin ret. På mig virket fremstillingen som om Nazaræeren allerede begyndte at bli verdensfjern igjen.

Men les boken og se om den ikke vekker nok av tanker om det sunde og sande spørsmål: «hvordan var han egentlig?»

Jon Anton Johnson.

NOTISER

En replikk.

Skjønt det er et alment anerkjent prinsipp at en redaksjon ikke kan gi adgang til at en bokforfatter får besvære sig over en anmeldelse av hans verk, — ikke minst fordi slike protester gjerne vil argumentere med at andre har rost boken og fordi forfatteren gjerne vil riporstere med ubehageligheter mot anmelderen —, og skjønt også vi ellers har avvist denslags innsigelser, finner vi dog at den største liberalitet er ønskelig hvor det gjelder et miljø av strid mellem kirkelige anskuelser, og vi gir derfor, med nogen reservasjon, ordet til efterfølgende replikk. Red.

I hr. sogneprest Marcus Gjessings anmeldelse av min bok «Den apost. trosbekjendelse. Hvorfor vi fastholder den» i nr. 9 av K. og K. er der et par ting jeg som luthersk teolog og kristen maa be om lov til at faa korrigere, saameget mere som et par bemerkninger i den anledning maaske i nogen grad turde belyse ovenstaaende spørsmaal.

Hr. Gjessing skriver: «Forf. erkjenner at symbolet maa prøves efter den hellige skrift. Men hvor prøven truer med ikke at falle heldig ut, bedømmer han den hellige skrift efter symbolet». Denne flotte dom, der ikke underbygges med bevis, maa jeg protestere mot. Det er mange aars videnskabelig arbeide med det nye testament som bærer den overbevisning hos mig at den apostoliske trosbekjendelse stemmer med det og ikke kan avsvækkes eller opgives, uten at dettes normative autoritet avsvækkes eller opgives, og det vilde vidne om liten sandhetskjærlighet og videnskabelig sans om hr. Gjessings dom medførte rigtighet, at jeg bedømmer det nye testament efter symbolet. Jeg kan hvad dette punkt angaar, henvise til prof. Ihlens anmeldelse i L. Kirketidende 1923, p. 443, hvor det tvertimot fremholdes at utredningen av symbolets nytestamentlige gehalt er «overmaade solid og instruktiv», likesom den roses for hvad den «paa en kortfattet og klar maate» gir.

Naar dernæst hr. Gjessing bemerker at der efter min mening er ledd av symbolet som har faat form efter dalevende kristnes opfatning, maa der hertil sies at det har de jo igrunden alle, og at dette selvfølgelig ikke er til hinder for at de kan ha gyldighet til alle tider, saasandt de stemmer med det nye testament og dettes normative autoritet anerkjendes. Heller ikke er under denne forutsætning symbolets brukbarhet avhængig av at den oprindelige betydning av et enkelt, mere periferisk ledd som «de helliges samfund» er uomtvistelig fastslaat, al den stund symbolet som helhet stemmer med det nye testament og ogsaa dette ledd i ethvert tilfælde med rette lar sig forstaa i overensstemmelse med det og i kirkelig sprogbruk ogsaa ganske enkelt forstaaes saa. Hvad «kjødets opstandelse» angaar, har jeg hævdet at der, historisk set, intet vilde være iveien for at oversætte det med «legemets opstandelse», og at det i og for sig intet utsier om beskaffenheten av det opstandne legeme og derfor ikke staar i strid

med det nye testaments tro paa de dødes opstandelse. Forøvrig er uttrykket «ord for ord» istedenfor «ledd for ledd» mindre heldig, da det let kan føre tanken hen paa en rent utvortes og mekanisk betragtning av symbolet.

Fremdeles fortæller hr. Gjessing at jeg avviser de liberale teologers bedømmelse av Jesu ideer, forkyndelse og personlige liv som det avgjørende trosgrundlag, fordi symbolet ikke har et eneste ord om de ting, men bare om kjendsgjerninger som lidelse, kors og opstandelse. Ogsaa dette er urigtig. Jeg vilde svigte mit lutherske princip, at symbolene skal prøves efter Skriften, om dette var den avgjørende grund. Derimot har jeg i min bok avvist de liberales mening først og fremst fordi den ikke stemmer med det nye testament (p. 35 f. 130 f.). Og naar hr. Gjessing sier at Jesu ideer, forkyndelse og personlige liv efter min mening ikke skal gi menneskelivet betydning og værdi, er dette naturligvis det rene nonsens, likesom det beror paa en sofisme som staar i bestemt strid med hvad jeg i min bok uttrykkelig uttaler (p. 13).

Endelig skal man efter hr. Gjessings mening ved læsningen av min bok maatte stanse op naar man hører at teologien skal være «videnskapen om kristendommen fra den kristne kirkes standpunkt». Denne sætning er imidlertid revet ut av sammenhængen med det umiddelbart foregaaende, hvor det sies at teologi i egentlig forstand (i motsætning til en religionsvidenskap paa rent religionshistorisk og religionsfilosofisk grundlag) er «en forskning som bygger paa den enkeltes og kirkens erfaring og visshet om kristendommens sandhet og derfor er en videnskap om kristendommen fra den kristne kirkes standpunkt» (p. 57). At teologien er en videnskap som tilgodeser den kristelige erfaring og oplevelse og som følge derav bæres av et kristelig grundsyn, er noget som alle kyndige tør være enige om. Derimot er det igjen sofisteri naar hr. Gjessing vil gjøre dette til at «kirkens opfatning av kristendom» bevises ut fra den samme kirkes opfatning. Dette staar nemlig i bestemt strid med bokens anlæg og tankegang, hvorefter den kristne kirkes kristendomsopfatning begrundes ut fra erfaringen og det nye testament.

D. A. Frøvig.

I garderoben.

Det er neppe heldigt at kirkens mænd beskjeftiger sig formeget med garderobesaker. Det kunde give godtfolk den feilagtige forestilling at de egentlig hørte hjemme i garderoben og ikke i salen.

Jeg ønsker ikke at paadrage mig eller min stand nogen mistanke i saa henseende, og tillægger ikke min mangel paa skrud nogen synderlig betydning. Men siden mit ringe navn er nævnt i den forbindelse*) faar jeg sige fra. Først maa jeg dog sige at biskop Janoskas skrudløse optreden hører hjemme under en anden kategori, mens der derimot var flere andre som var li-

*) I gjengivelsen i forrige hefte av den svenske forhandling om Kyrkodräkter och Kyrkoståt, K. og K. novbr. s. 534.

gesaa skrudløse som jeg av lignende grunde som jeg. De skal ikke blive nævnt av mig for ikke at give anledning til mer garderobesnakk.

Men for mit vedkommende forholder saken sig saa at de to biskopsskrud som findes her, tilhører Katedralkirken og ikke biskopsembedet. Derav følger, at de kun brukes i forbindelse med visse tjenester ved denne kirke og ikke andensteds. Dette stemmer ogsaa med biskopens eller superintendentens stilling i den norske kirke. Biskopsembedet er et kirkeligt embede som alle andre, biskopen er, som jeg oftere maatte forklare vore franske venner, «inspecteur ecclesiastique». Hans stilling har nationalkirkelig begrænsning og ikke almenkirkelig betydning; han er likesom de danske biskoper utenfor den indbildte apostoliske suksessions magiske tryllering.

Det er da en rigtig stilfølelse, naar han optræder i sin embedsdragt, den som han ellers bruker, naar han forretter utenfor katedralkirken. Og det er en rigtig og selvfølgelig national følelse, naar han ikke lar sig iføre fremmed skrud. Lad den norske biskop faa være hvad han er ogsaa naar han befinder sig i tranedans. Dette siger jeg ikke forat kundgjøre min garderoberetfærdighet, men fordi jeg gjerne vilde bidrage mit lille til en fast stilfølelse i vor kirke. Vi søker, og bør søke, at være hvad vi er, selv om vi befinder os utenfor vore ene enemerker.

En ganske anden sak er det, at vi bør oparbeide en kirkelig stil paa vor egen grunn og ut fra vore egne forutsetninger. Og her mener jeg nok vi har grunn til at klæde det hellige i sikrere former end de vi har idag. Hvis jeg ikke mindes feil har biskop Essendrop engang sagt (i en ordinationstale): Vi kan ikke alle frembære guldæbler i sølvskaaler, men vi kan svøbe vore lerkar i ærbødighetens linklæde og løfte dem med rene hænder». Han sagde dette om prædikenens form, men jeg tillater mig at anvende det paa et videre omraade, paa hele kirketjenesten. Det er sikkert at der med den voksende kirkefølelse hos os gaar en længsel efter sikrere form i vore gudstjenester. Vi kan godt bruke vakrere kirkeklæder end vi har brukt. Vi kan godt gjenoptage kirkeprocessionen, vi kan først og fremst bruke den sorte kjole og den hvite serk saaledes at der følger verdighet med dem.

Jeg føier endnu til, at jeg antar det var av nogen betydning for de mange som var tilstede i Uppsala den dag, bispevigselen fandt sted, og den dag i storkyrkan i Stockholm, da møtet aabnedes, at ikke de norske og danske var saa praktfulde som de svenske. Ti der er ogsaa utenlands folk som har sans for garderobesaker. Ganske vist var der mange av de tilstedeværende brødre som følte sig i slegt med de svenske mittrer og korkaaber. Men man kan forlade sig paa at der ogsaa var mange som ikke ugjerne blev mindet om reformationstidens reisning mot bispevældet ved at se den sorte pibekrave og resterne av den gamle doctorkappe i følget. Ogsaa det er der stil i, gammel god kirkestil.

Jens Gleditsch.

REDAKSJONENS ADRESSE: BOTSFENGSLET, OSLO.